إحياء "الميثاق الملي": قراءة في الثقافة الاستراتيجية لحزب العدالة والتنمية تجاه جنوب وغربي كردستان

محمد نجم الدين عبدالرحمن
قسم العلاقات الدولية والدبلوماسية، كليه العلوم السياسية، جامعة دهوك، إقليم كوردستان – العراق
muhemednecmedin@gmail.com

هاوار خليل طاهر
أستاذ مساعد في شؤون الشرق الأوسط في العلاقات الدولية، جامعة دهوك، إقليم كوردستان – العراق
hawar.khalil@uod.ac

الكلمات المفتاحية: الميثاق الملي، حزب العدالة والتنمية، الثقافة الاستراتيجية، العثمانية الجديدة، القومية الدينية، السياسة الخارجية التركية

كيفية اقتباس البحث

عبدالرحمن , محمد نجم الدين , هاوار خليل طاهر , إحياء "الميثاق الملي": قراءة في الثقافة الاستراتيجية لحزب العدالة والتنمية تجاه جنوب وغربي كردستان,مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، حزيران ٢٠٢٦, المجلد:١٦, العدد:٦ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مفهرسة في Indexed
IASJ

مسجلة في Registered
ROAD

The Revival of Misak-ı Milli: An Analysis of the AKP's Strategic Culture Towards Southern and Western Kurdistan

Mohammed Najmaddin Abdulrahman
Department of International Relations and Diplomacy, College of Political Science, University of Duhok, Kurdistan Region of Iraq
muhemednecmedin@gmail.com

Hawar Khalil Taher
Assistant Professor of Middle East in International Relations, University of Duhok, Kurdistan Region of Iraq
hawar.khalil@uod.ac

Keywords : Misak-ı Milli, AKP, Strategic Culture, Neo-Ottomanism, Religious Nationalism, Turkish Foreign Policy.

How To Cite This Article
Abdulrahman , Mohammed Najmaddin , Hawar Khalil Taher , The Revival of Misak-ı Milli: An Analysis of the AKP's Strategic Culture Towards Southern and Western Kurdistan ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, june 2026,Volume:16,Issue 6.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Abstract
Following the declaration of the National Pact (Misak-ı Milli) as a geo-nationalist covenant concerning territories that ultimately remained outside Turkey's official borders, this unrealized ideal became the foundational cornerstone for Turkey's foreign policy toward Southern and Western Kurdistan. Furthermore, it evolved into a vital component of the Turkish national identity construction process, significantly influencing the Justice and Development Party's (AKP) conceptualization of these two regions and becoming a major element of its strategic

culture. This study employs a descriptive-analytical method to understand the AKP's strategic culture regarding the National Pact, drawing on data from books, academic journals, interviews, and credible news sources. The findings indicate that the AKP, by synthesizing classical Turkish nationalism with religious discourse and Neo-Ottoman nostalgia, has managed to provide a modern interpretation of the National Pact to legitimize its expansionist policies in Southern and Western Kurdistan. Consequently, these policies have led to significant tensions and have had a negative impact on regional stability and the Kurdish cause. This research is based on the fact that the AKP has been able to transform this historical document from a protective framework into an offensive and expansionist tool by redefining the "national charter" and combining it with the discourse of neo-Ottoman nostalgia. Due to regional and international obstacles, the method of implementation has changed tactically. Therefore, the AKP wants to justify its military interventions in southern and western Kurdistan and portray them as a "national and historical duty", not just as protecting official borders.

The AKP's plan is based on an "offensive strategy" and the creation of military zones of influence in southern and western Kurdistan, in order to cross the geographical boundaries of Lausanne with the "security boundaries" of the national charter. To this end, he combines soft power (media and culture) and hard power (military operations and permanent bases) to convince the world of a new culture. On the other hand, essential obstacles such as the dissatisfaction of the international system, global forces, opposition from regional forces such as Israel, the reaction of Iraq and Syria, will prevent its expansion. The Kurdish national defense and Turkey's internal economic turmoil remain major obstacles to the implementation of this project.

الملخص

بعد صدور "الميثاق الملي (Misak-ı Milli)" كعهد وطني جغرافي شمل مناطق بقيت لاحقاً خارج الحدود الرسمية للدولة التركية، تحول هذا الطموح الذي لم يتحقق إلى حجر الزاوية في صياغة السياسة الخارجية التركية تجاه جنوب وغرب كردستان. كما أصبح جزءاً جوهرياً من عملية بناء الهوية الوطنية التركية، مما أثر بشكل مباشر على الرؤية الفكرية لحزب العدالة والتنمية تجاه هذين الجزئين، ليصبح ركيزة أساسية في ثقافته الاستراتيجية. تعتمد هذه الدراسة المنهج الوصفي التحليلي لفهم الثقافة الاستراتيجية لحزب العدالة والتنمية حيال الميثاق الملي، مستندةً في جمع بياناتها إلى المصادر الأدبية، المجلات الأكاديمية، المقابلات، والتقارير الإخبارية الموثوقة. وتخلص الدراسة إلى أن حزب العدالة والتنمية، من خلال دمج القومية التركية الكلاسيكية بالخطاب الديني والحنين إلى "العثمانية الجديدة"، تمكن من تقديم تفسير جديد للميثاق الملي لشرعنة سياساته التوسعية في جنوب وغرب كردستان، وهي السياسات التي أدت إلى توترات كبيرة وأثرت سلباً على الاستقرار الإقليمي والقضية الكردية.

يستند هذا البحث إلى حقيقة أن حزب العدالة والتنمية تمكن من تحويل هذه الوثيقة التاريخية من إطار حماية إلى أداة هجومية وتوسعية، وذلك بإعادة تعريف "الميثاق الوطني" ودمجه مع خطاب الحنين إلى العثمانية الجديدة. ونظرًا للعقبات الإقليمية والدولية، تغيرت طريقة التنفيذ تكتيكيًا. ولذلك، يسعى حزب العدالة والتنمية إلى تبرير تدخلاته العسكرية في جنوب وغرب كردستان وتصويرها على أنها "واجب وطني وتاريخي"، لا مجرد حماية للحدود الرسمية.وتقوم خطة حزب العدالة والتنمية على "استراتيجية هجومية" وإنشاء مناطق نفوذ عسكرية في جنوب وغرب كردستان، بهدف تجاوز الحدود الجغرافية لوزان بـ"الحدود الأمنية" للميثاق الوطني. ولتحقيق هذه الغاية، يجمع الحزب بين القوة الناعمة (الإعلام والثقافة) والقوة الصلبة (العمليات العسكرية والقواعد الدائمة) لإقناع العالم بثقافة جديدة. من جهة أخرى، ستعيق عقبات جوهرية، كاستياء النظام الدولي والقوى العالمية، ومعارضة قوى إقليمية كإسرائيل، وردود فعل العراق وسوريا، توسع المشروع. كما يبقى الدفاع الوطني الكردي والاضطرابات الاقتصادية الداخلية في تركيا من أبرز العقبات التي تحول دون تنفيذه.

ڤەژاندنا میساقا مللی: خواندنەک بۆ هزرا ستراتیژی یا ئاکپارتییێ ل دۆر باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ

محمد نجم الدين عبدالرحمن
کۆلیژا زانستێن سیاسی، پشکا پەیوەندییێن ناڤدەولەتی، زانکۆیا دهۆک، هەرێما کوردستانێ – ئیراق
muhemednecmedin@gmail.com

هەوار خلیل طاهر
پرۆفسیۆرێ هاریکار د پەیوەندییێن ناڤدەولەتی یێن رۆژهەلاتا ناڤین دا، زانکۆیا دهۆک، هەرێما کوردستانێ – ئیراق
hawar.khalil@uod.ac

پۆختە

پشتی دەرکرنا میساقا مللی وەک پەیمانەکا نەتەوەیی یا جیوگرافی ل سەر هژمارەکا دەڤەران کو پاشی ژدەرڤەیی سنۆرێن فەرمی یێن تورکیا مان و ئەڤ ئایدیالە نەهاتەجە، بوو بەرێ بنیاتی بۆ دارشتنا سیاسەتا دەرڤە یا تورکیا ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ، هەروەسا بوو پشکەکا گرنگ ژ پرۆسێسا دروستکرنا ناسنامەیا نەتەوەیی یا تورکیا، کو ڤێ چەندێ کارتێکرن ل چەوانیا هزرکرنا پارتیا داد و گەشەپێدان ژی کریە ل دۆر هەردو پارچەیێن باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ و بوو پشکەکا مەزن ژ کلتوورێ وێ یێ ستراتیژی، لەورا ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر میتۆدێ وەسفی شرۆڤەکاری بۆ تێگەهشتن ژ کلتوورێ ستراتیژی یێ ئاکپارتییێ ل دۆر میساقا مللی هاتییەکرن، کو زانیارییێن وێ ژ ژێدەرێن وەک پەرتووک، گۆڤارێن ئەکادمی، هەڤدیتن، نووچەیێن باوەرپێکری هاتینەوەرگرتن. کو دگەهیتە وی ئەنجامی ئاکپارتییێ ب رێکا تێکهەلکرنا ناسیۆنالیزما تورکی یا کلاسیک ل گەل گۆتارەکا دینی و نۆستالژیایەکا نیوعوسمانی، شیایە شرۆڤەیەکا نوی بۆ میساقا مللی بکەت کو رەوایەتییێ بدەتە سیاسەتێن خوە یێن بەرفرەهخوازییێ، ل باشوور و رۆژئاڤایێ

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

كوردستانێ و ئەڤ سیاسەتە بوویە ئەگەرێ ئالۆزیێن مەزن و کاریگەرییەکا نەرێنی ل سەر ئارامیا دەڤەرێ و دۆزا کوردی کریە.

پەیڤێن کلیلی: میساقا مللی، ئاکپارتی، کلتووری ستراتیژی، نیوعوسمانیزم، ناسیونالیزما دینی، سیاسەتا دەرڤە یا تورکیا.

١. دەستپێک

سیاسەتا دەرڤە یا دەولەتان، ب تەنێ دەرهاڤێژتەیا کەتوارەکێ هشک نینە، بەلکو رەنگڤەدانا وێ فەلسەفەیا ستراتیژی و ئایدیۆلۆژییە یا کو دەستهەلاتدارێ باوەری پێ هەیی. ل تورکیا، پشتی سالا ٢٠٠٢ێ و ب هاتنا پارتیا داد و گەشەپێدانێ .(ئاکپارتی) بۆ سەر تەختێ دەستهەلاتێ، وەرچەرخانەکا بنەڕەتی د گۆتارا سیاسی و جیوپۆلیتیک یا تورکی دا رویدا. ئێک ژ گرنگترین رەهەندێن ڤێ وەرچەرخانێ، زیندیکردن و دوبارە پێناسکردنا تێگەهێ "میساقا مللی" بوو. ئەڤ بەلگەنامەیا دیرۆکی یا سالا ١٩٢٠ێ، کو سنۆرێن جیوگرافی یێن دەولەتا عوسمانی ل پاشەرۆژێ دیاردکرن، بۆ دەمەکێ درێژ د ئەرشیفێن فەرمی دا مابوو، لێ ئاکپارتییێ وەک ئامرازەکێ سیاسی و سەربازی پێ کاریگەر بۆ قووناغا نوی بکار ئینا.

ئەڤ ڤەکۆلینە د قەبارەیێ کاریگەرییا میساقا ملی ڤەدکۆلیت ل کلتووری ستراتیژی پێ ئاکپارتییێ، کو ناسیۆنالیزما تورکی ب رەهەندێن ئایینی و نۆستالژیایا ئیمپراتۆریەتا عوسمانی ڤە گرێ ددەت. د هزر و فەلسەفەیا سیاسی یا ئاکپارتییێ دا، ئەڤ چەمکە بتنێ وەک بیرەوەری و ئایدیالەکا شکەستی یا دیرۆکی ناهێتە دیتن، بەلکو بوویە بنەمایەک بۆ رەواتیدان ب دەستێوەردانێن سەربازی و سیاسی ل وەلاتێن جیران، ب تایبەت ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ. بۆ ڤێ مەرەمێ ژی ئاکپارتییێ تێگەهێن وەک "ئاساییشا نەتەوەیی" و "مافێن دیرۆکی" تێکەلی هەڤکرینە دا کو جیهانێ و جەماوەرێ ناڤخوە ژی رازی بکەت کو سنۆرێن لۆزانێ (١٩٢٣) نە سنۆرێن دوماهیێ نە، لێ تورکیا ژ تورکیایا نوکە مەزنترە.

٢. پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

گرنگترین پرسیارێن ڤێ ڤەکۆلینێ پێکدهێن ژ: چەوا ئاکپارتییێ تێگەهێ میساقا مللی د گۆتارا خوە یا سیاسی و ئایدیۆلۆژی دا دوبارە پێناسەکریە؟ رەهەندێن جیوپۆلیتیکی و ئەمنی یێن ڤێ گۆتارێ ل سەر دەڤەرێ چی نە؟ ئەرێ دەما ئاکپارتی بەرێ خوە ددەتە باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ، د بەرچاڤکێن میساقا مللی را دبینیت؟ میساقا مللی چەوا وەک ئامرازەک بۆ رەواتیدان ب ئۆپەراسیۆنێن سەربازی ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ دهێتە بکارئینان؟

٣. ئارمانجێن ڤەکۆلینێ:

ئارمانجا سەرەکی یا ڤێ ڤەکۆلینێ ئاشکراکرنا میساقا مللی یە د تێهزرین و کلتووری ستراتیژی پێ ئاکپارتییێ دا، هەروەسا بزاڤان دکەت رۆناهییێ بئێخیتە سەر کاریگەرییێن ڤێ سیاسەتێ ل سەر نەخشەیێ سیاسی پێ دەڤەرێ و تێگەهشتنا وێ چەندێ کا تورکیایا ئاکپارتییێ چەوا سنۆرێن خۆ یێن دەروونی ل دەرڤەیی سنۆرێن خوە یێن فەرمی دبینیت.

٤. میتۆدێ ڤەکۆلینێ:

ڤێ ڤەکۆلینێ پشت ب میتۆدێ وەسفی-شرۆڤەکاری (Descriptive-Analytical Method) گرێدایە. ب بکارئینانا ڤێ میتۆدی، ئالییێ وەسفی تەرخانکرییە بۆ کۆمکرنا زانیاری و داتایێن کەتواری ل سەر میساقا مللی و گۆتارێن فەرمی یێن بەرپرسێن ئاکپارتییێ. د پشکا شرۆڤەکاری دا، بزاڤ هاتییەکرن کو ئەڤ گۆتارە د چوارچۆڤەیێ تیۆرا ریالیزمێ و ستراتیژیا جیوپۆلیتیکی بهێنە لێکدان، دا کو پەیوەندییا د ناڤبەرا ئایدیۆلۆژیا حزبی و بڕیارێن سیاسی یێن پراکتیکی دا ل سەر

ئەردی بهێتە سەلماندن.

٥. دەمێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە وەک مەودایەکێ دەمی، قووناغا سالێن ٢٠٠٢ (دەستپێکا دەستهەلاتا ئاکپارتیێ) هەتا سالا ٢٠٢٤ێ ب خوە ڤە دگریت، کو قووناغا گەشەکرنا گۆتارا نەتەوەیی و دەستێوەردانێن سەربازی یێن بەردەوامە.

٦. مگرتیا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر وێ مگرتیێ ئاڤا دبیت کو ئاکپارتیێ ب رێکا دوبارە پێناسەکرنا "میساقا مللی" و تێکهەلکرنا وێ ل گەل گۆتارا نۆستالژیایا نیو-عوسمانی، شیایە ڤێ بەلگەنامەیا دیرۆکی ژ چوارچۆڤەیەکێ پاراستنێ بگوهرنیت بۆ ئامرازەکێ هێرشبەری و بەرفرەهخوازی. هەروەسا ژبەر ئاستەنگێن هەرێمی و ناڤدەولەتی، شێوازێ بجهئینانێ ب رەنگەکێ تاکتیکی گوهۆریە. ب ڤێ چەندێ، ئاکپارتی دخوازیت رەواتیێ بدەتە دەستێوەردانێن خوە یێن سەربازی ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ و وان وەک "ئەرکەکێ نیشتمانی و دیرۆکی" نیشان بدەت، نەک تەنێ وەک پاراستنا سنۆرێن فەرمی.

پلانا ئاکپارتیێ ل سەر بنەمایێ "ستراتیژیا هێرشبەری" و دروستکرنا دەڤەرێن نفووزێ یێن سەربازی ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ ئاڤا بوویە، دا کو سنۆرێن جیوگرافی یێن لۆزانێ ب "سنۆرێن ئەمنی" یێن میساقا مللی دەرباز بکەت. بۆ ڤێ مەرەمێ، ئەو هێزا نەرم .(میدیا و کلتوور) و هێزا رەق .(ئۆپەراسیۆنێن سەربازی و بنکەیێن هەمیشەیی) تێکەلی هەڤ دکەت دا کو جیهانێ ب کەتوارەکێ نو رازی بکەت. لێ د بەرانبەر دا، ئاستەنگێن جەوهەری وەک، رازینەبوونا سیستەمێ ناڤدەولەتی، هێزێن جیهانی، دژبەرییا هێزێن هەرێمی وەک ئسرائیل، کارڤەدانا ئیراق و سوورییێ، دێ رێگرییێ ل بەرفرەهبوونا وێ گرن. هەروەسا، بەرگرییا نەتەوەیی یا کوردان و ئالۆزییێن ئابۆری یێن ناڤخوەییا تورکیا، وەک ئاستەنگێن مەزن د رێکا بجهئینانا ڤی پرۆژەیێ دمینن.

١- میساقا مللی د سەردەما دەستهەلاتدارییا ئاکپارتیێ دا

میساقا مللی د سەردەما ئاکپارتیێ دا، دیرۆکەکا نوی و لاپەرەکێ نوی ڤەکر. جودا ژ بەری خوە. هەم ب رەنگەکێ ئایدیۆلۆژی جوداهییەک ژ بەری خوە هەبوو، هەم د ئاستا گوهۆرینێن ناڤخۆیی، هەرێمی و ناڤدەولەتی دا. لەوما ئەگەر چ بێژین میساقا مللی پرۆژەیەکێ جیوپۆلەتیکی یێ هەڤپشکە دناڤبەرا هەمی ئالییێن سیاسی و رەوتێن هزری یێن تورکی دا، کو بوویە مانیفێستوویا هزرا سیاسی یا تورکیا ل دۆر هژمارەکا جهان، لێ هەر ئاراستە و رەوتەکێ سیاسی جودا و ب شێوازەکی بەرێ خوە ددەتێ. هەروەسا د شێوازێ بجهئینانا ڤی پرۆژەیی ژی دا جوداهی هەنە. ل گەل گوهۆرینا ئایدیولۆژیایێن سیاسی گوهۆرین ب سەر لێنێرینا میساقا مللی ژی دا دهێت، لێ دیسان ژی ئەو هەر هەڤپشکییەکا خوەسەرە. د ڤێ هێلێ دا، ئاکپارتیی تایبەتمەندی و لێنێرینا خوە یا تایبەت بۆ میساقا مللی هەیە. ئەڤ لێنێرینا ئاکپارتیێ بۆ میساقا مللی یا تامداییە ب دو بنگەهێن هزری کو هاتینەتێکهەلکرن؛ دین و نەتەوە. هەر ژ بەر ڤێ چەندێ و ژ بەر گوهۆرینا هەڤسەنگییا هێزێ ل دەڤەرێ، بزاڤ هاتەکرن ئەڤ پرۆژەیە ب رژدیتر ل سەر ئاخا کوردستانێ بهێتەبجهئینان. ژ بەر کو وەسا دهاتە زانین کو باشترین ژینگەها بجهئینانێ یە د دیرۆکا کۆمارێ دا ل سەردەمێ وان هاتییەپێش. ژ بەر هندێ ژی د سەر وێ را کو کەتوارێ ئاڤاکرنا کۆمارێ شانازییا هەڤپشک یا پتریا ئالییێن سیاسی یێن تورکیا یە، ئاکپارتی وەک پارتییەکا تامدایی ب ئایدیۆلۆژیایا ئیسلاما سیاسی پتر ژ شانازییا ئاڤاکرنا کۆمارێ و دانانا

تورکیایا مۆدێرن، ژ بەر بجهنەهاتنا میساقا مللی و هژمارەکا خەونێن دی، هەست ب شکەستنێ کریە. ئەردۆغانی پتر ژ جارەکێ ژیواریێ ئاڤاکرنا تورکیایا نوی و پەیمانا لۆزانێ وەکی شکەستنەکا مەزن پێناسەکریە (Hürriyet, 2016).

ب ڤی رەنگی سەردەما ئاکپارتییێ بۆ بجهئینانا پرۆژەیێ میساقا مللی تایبەتمەندییا خوە ژ هەمی سەردەمێن دی هەیە، شەڕت و مەرجێن خوەیی و بابەتی پتر گونجاییبوون. تێکهەلکرنا ناسیونالیزما دینی و ئتنیکی د ناسنامەیا ئاکپارتییێ دا هێزەکا مەزنتر دا وێ کو بزاڤان بکەت ڤی پرۆژەیی بجهبئینیت و هەم ب لینێرینەکا دینی و هەم ب لێنێرینەکا ئتنیکی، بەرێ خوە ددا جیوگرافیایێن د چارچووڤەیی میساقا مللی دا و ب هەردو لێنێرینان رەوایەتی ددا خوە، تەنانەت گەلەک جاران ئەردۆغانی هێزێن کوردی یێن دەرڤەیی باکورێ کوردستانێ وەک لادەرێن دینی ددانە دیارکرن، دا کو ب ڤی رەنگی شەرعییەتێ ژ شەڕی وەربگریت و وێ بکەتە 'جیهاد'ەکا نەتەوەیی (Erdoğan, 2018). د سەر ڤان هەمی گوهۆرینان را، گوهۆرینەکا مەزن یا کو د سیاسەتا ئاکپارتییێ دا ل دۆر میساقا مللی رویدایی، هەڤپەیمانییا وێ بوو ل گەل پارتییا بزاڤا نەتەوەپەرست (MHP) ب سەرۆکاتیا دەولەت باخچەلی. ڤێ هەڤپایمانییێ ئەڤ سیاسەتە هێشتا بهێزتر و رادیکالتر کر. باخچەلی ب ئاشکرایی و یێ دودلی داخوازا تێهکەلکرنا ویلایەتا مووسل، کەرکووک و حەلەبێ ب نەخشەیێ تورکیا ڤەکریە، و نەگونجیانا شەڕت و مەرجان ئێکانە ئەگەرێ بجهنەهاتنا ڤێ یەکێ دایە زانین و ئەڤ یەکە وەک ئارمانجەکا سەرەکی یا میساقا مللی دایە دیارکرن. پشتی ڤان هەمی گوهۆرینان ڤێ گۆتارێ د ناڤا رایا گشتی یا تورکیا دا ژی جهێ خوە گرت و بوو پشکەک ژ سیاسەتا رۆژانە (Bahçeli, 2017).

ب کورتی، ئاکپارتییێ میساقا مللی ژ بەلگەنامەیەکا دیرۆکی یا ژیرکری ڤەگوهاست بۆ نەخشەڕێیەکا سیاسی و لەشکەری یا خورت. ب تێکهەلکرنا گۆتارا دینی و نەتەوەیی، و ب مفاوەرگرتن ژ گوهۆرینێن هەرێمی و ناڤدەولەتی، ب ناڤێ پاراستنا ئاسایش و شەڕێ دژی 'تیرۆرێ' بزاڤێ دکەت سنۆرێن کاریگەرییا تورکیا بەرفرەه بکەت و دەڤەرێن میساقا مللی ب تایبەتی دەڤەرێن کوردی ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ، بئێخیتە بن کۆنترۆلا خوە یا راستەوخوە ئان نەراستەوخوە. ئەڤ سیاسەتە بوویە ئەگەرێ ئالۆزییێن مەزن د پەیوەندییێن تورکیا دا ل گەل وەلاتێن هەرێمی و کاریگەرییەکا مەزن ل سەر ئارامییا دەڤەرێ و دۆزا کوردی کریە، ژبەرکو د ئۆپەراسیۆنێن سەربازی یێن ل باشوورێ کوردستانێ و دانانا بنکە و بارەگەهێن سەربازی یێن خودان بنیاتێن دۆمدرێژ و جهگرکرنا چەکێن گران و داگیرکرنا جهێن ستراتیژی ل باشوورێ کوردستانێ و داگیرکرنا دەڤەرێن رۆژئاڤایێ کوردستانێ و گوهۆرینا دیمۆگرافییێ و گرێدانا وان یا ئیداری و دارایی ب سیستەمێ تورکیا ڤە، نیشانێن بزاڤێن ئاشکرا یێن بجهئینانا میساقا مللی نە.

٢- میساقا مللی د کلتوورێ ستراتیژی یێ ئاکپارتییێ دا

پشتی کو ئاکپارتی ل سالا ٢٠٠٢ێ هاتییە سەر تەختێ دەستهەلاتێ، ل دۆر یادگارییێن ب کۆم و سیاسەتا ناسنامەیێ و سەرژنوی دارشتنا دیرۆکێ، گوهۆرینێن رهوریشالی هاتنەدیتن. د ناڤەرۆکا گۆتارا وێ دا، میراتێن دیرۆکی زەق دهاتنە دیتن، ئەڤ میراتە جار ڤەدگەریانە دیرۆکا عوسمانیەتێ و جار ژی بهایێن نەتەوەیی بوون. جار ب ناسیونالیزما دینی و جار ژی ب ناسیونالیزما ئتنیکی دەردکەڤت. ب ڤێ چەندێ بزاڤ کر ناسنامەیا دەولەتێ و شێوازێ هزرکرنا تاکەکەسێ دەولەتێ، بگوهۆریت. لێ ئەوا کو جهێ سەرنجێ ئەوە ئاکپارتی ب پاشخانەیا دینی ژی ڤە، ژ ئارمانجێن نەتەوەیی یێن بەرفرەهخوازیێن کەمالیستان دویرنەکەفت لێ سەرمایەگۆزاری و وەبەرهێنان ل

سەر کر و جلکەکێ دینی ژی کرە بەر و بزاڤ کر ب رێکا دینی و هەڤپشکییا دینی رەوایەتییێ ژی بدەتێ. خالا گرنگ ئەوبوو کو گوهۆرین د ئارمانجان دا دروست نەبوون، لێ د ئالاڤێن سەرەدەریکرنێ دا دروستبوون، ئاکپارتییێ رەخنە ل وان ئارمانجان نەگرتن یێن نەتەوەپەرستێن تورک و کەمالیستان د دەما خوە دا وەک بنگەهێ هزری یێ تورکیا داناین، لێ ب ئاشکرا رەخنە ل چەوانییا سەرەدەریکرنا ل گەل وان ئارمانجان گرت و وەسا دا زانین کو ئەگەرێ بجهنەهاتنا وان ئارمانجان نە ئەو بوو کو ئەڤ ئارمانجا رەوا نینن، لێ بەلێ ئەگەر ئەوە کو سەرەدەریا ل گەل ئارمانجان سەرەدەرییێن ئاقلانی نەبوون (Turan, 2022: 134-137).

هەروەسا بزاڤێن ئاکپارتییێ بۆ بنیاتدانانا یادگارییێن دیرۆکی یێن ئیسلامی و نەتەوەیی یێن نوی، کاریگەری ل سەر رایا گشتی یا تورکیا هەبوون. ئەحمەد داودئۆغلۆ کو دناڤبەرا سالێن ٢٠١٤-٢٠١٦ێ سەرۆکاتییا ئاکپارتییێ و سەرۆکوەزیرییا تورکیا کریە و ئێکە ژ ناڤدارترین دارێژەرێن دیدگەها ستراتیژی یا ئاکپارتییێ، ل وێ باوەرێیە کو تورکیا دەولەتەک نینە کو پێدڤییە بتنێ ب نەتەوەپەرستانە گاڤان بهاڤێژیت، لێ دەولەتەکە کو خودان پاشخانەیەکا دیرۆکییە و پەیوەندییێن کولتووری ل گەل جیوگرافیایا پشتی عوسمانیەتی هەنە. دیسان دوپات دکەت ل گەل وێ چەندێ کو د یاسایێن پەیوەندییێن ناڤدەولەتی دا، سنۆر وەک دەیتایێن نەگوهۆر دهێنە هژمارتن، لێ دەرفەت هەیە کو پەیوەندییێن دەرڤەیی سنۆران بهێنە کویرکرن. سنۆرێن رۆژهەلاتا ناڤین دیوارەکن کو گەلەک ب خرابی هاتینەئاڤاکرن، ئەکتەرێن ناڤدەولەتی دزانن لڤاندنا هەر بلۆکەکێ ڤێ دیواری، دهێتە رامانا هەرفاندنا دیواری، بۆ هندێ دا نەکەڤنە ژێر هەرفتەیێ ڤێ دیواری، یێ کو دیوار بهەرفیت ب راکێشانا بلۆکێن جودا-جودا دخوازن فۆرمەکێ نوی بدەنێ. داودئۆغلۆ هەروەسا تەکەزییێ ل وێ چەندێ دکەت کو پێناسەیا رۆژهەلاتا ناڤین زێدەتر ژ پێناسەیەکا جیوگرافی، بابەتەکێ خودان تایبەتمەندییەکا جیوکولتووری یە و ب رێکا رەهەندێن کولتووری خوە پێشخستییە. ئەڤ دەڤەرە ب رەهەندێ جیوکولتووری؛ هەلگرا شۆناسەکێ ئیسلامی یە، ب رەهەندێ جیوئەکۆنۆمی؛ خودانا پەترۆلێ یە، ب رەهەندێ فیزیکی؛ خودانا سەقایەکێ هشکانی و بیابانی یە (داودئۆغلوو، ٢٠٢٠: ٣٤٩-٣٥٠). لێ جهێن کو زێدەترین تەکەز ل سەر کو ب سنۆرێن تورکیا ڤە بهێنە گرێدان، سنۆرێن میساقا ملی نە. ئەڤە ژی ژێدەرێ خوە ژ دو ئەگەرێن سەرەکی وەردگریت؛ ئێک: ژ بەر کو سنۆرێن میساقا ملی ژ باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ، سنۆرێن کوردی نە. ناسنامەیا ئتنیکی یا ڤان جهان هەڤپشکە ل گەل چەند ملیۆن کوردێن ل باکورێ کوردستانێ دژین. گوهۆرینین پشتی شەڕێ کەنداڤی و بهارا عەرەبی کو بوونە ئەگەرێ دروستبوونا هەرێمەکا فیدرال بۆ کوردێن باشوورێ کوردستانێ ئۆتۆنۆمییەکا دیفاکتۆ بۆ کوردێن رۆژئاڤایێ کوردستانێ و ئازادبوونا ڤان هەردو پارچەیان، دێ کارتێکرنێ کەتە سەر دۆزا کوردستانێ ل باکورێ کوردستانێ ژی، کو پشکەکا دی یا سنۆرێن میساقا ملی یە و هەر ژ دەستپێکا دامەزراندنا کۆمارا تورکییێ هاتییە داگیرکرن. لەوما دەما تورکیا بەرێ خوە ددەتە ڤان هەردو پارچەیان (باشوور و رۆژئاڤا) باکورێ کوردستانێ دهێتە بەرچاڤان، لەوما ژی ژ هەمی جهێن دی یێن کو ئەو وەک میراتێ عوسمانییان ب ناڤ دکەن، تایبەتتر سەردەریێ ل گەل ڤان هەردو پارچەیێن کوردستانێ دکەن. دو: ل گەل وێ چەندێ کو مەیلا پرۆژەیێ نیوعوسمانیزمێ ئەوە کو چ ب رێیا کەتواری هەیمەنەیێ ل وان جهان بکەت یێن کو دەمەکی پشکەک بوون ژ ئمبراتۆریەتا عوسمانی، ئان ژی ب رێیا هەڤپشکییا کولتووری و نۆستالیژیا و بیردانکا هەڤپشک و هەڤپشکییا دیرۆکی بیت، سنۆرێن میساقا ملی هەر پشکەکن ژ پرۆژەیێ نیوعوسمانیزمێ، لەوما ژی بجهئینانا پرۆژەیێ نیوعوسمانیزمێ ب شێوەیەکێ ئێکسەر

بجهئینانا پرۆژەیێ میساقا مللی یە و بجهئینانا میساقا مللی ژی، رێیێ بۆ بجهئینانا پرۆژەیێ نیوعوسمانیزمێ خوەشتر دکەت (OSMANBAŞOĞLU, 2018: 1-7).

کولتووریێ ستراتیژی یێ ئاکپارتییێ گەلەک کاریگەرە ب سیاسەت و شێوازێ هزرکرنا تورگوت ئۆزالی، ب تایبەتی ژی ل دۆر پرسا میساقا مللی و نیوعوسمانیزمێ، پتریا کوردان وەسان هزر دکەن ل سەردەما تورگوت ئۆزالی جۆرە ڤەکرنەک ل دۆر پرسا کوردی ل باکور و پارچەیێن دی هەبوو. لێ ڤێ ڤەکرنا پەیوەندی ب هژمارەکا ئارمانجێن جیوستراتیژی ڤە هەبوو. هەر چ کو داودئۆغلۆ دخوازیت خوە و پارتیا خوە بکەتە خودانێ دیدگەها عوسمانیزما نوی، لێ ئۆزال ئێکەم بیرمەندێ ڤی بیاڤی یە و ئەو ل وێ باوەرێ بوو کو کەمالیزم وەک مۆدێلێ سیاسی و ئابۆری ب کێر سەردەما وی ناهێت لەوما وی دخواست ڤەگەریتە دیرۆکێ یێ کو پێیێن خوە ژ کەتەوارێ هەبی یێ تورکیا ڤەڤەتینیت، وی هزر دکر هەتا وەکی 'زەلامێ نەخۆش' یێ عوسمانی ب سەرێ تورکیا نەهێت، پێدڤییە ببیتە هێزەکا هەرێمی یا مەزن. ب تایبەتی ژی کو (پەکەکە) د وی دەمی دا گۆپیتکا هێزا خۆ دا بوو. ئاستەنگا ل بەرانبەری وێ چەندێ کو عوسمانیزما نوی ڤەگەریت و تورکیا بگەهیتە ئارمانجێن خوە و د پەیوەندییێن خوە یێن ل گەل ئەورۆپا و ئەمریکا دا گاڤەکا دی بچیتە پێش، پرسا کوردی یە و پێدڤییە بهێتەچارەکرن و نەچارەکرنا ڤێ پرسێ و ئینکارکرنا کوردان بوویە ئەگەر کو کوردان چ بژاردەیێن دی ژبلی شەرەکێ درێژ و خوەپاراستنێ نەبن و ڤێ چەندێ ژی رێیا تورکیا بەرەڤ هژمارەکا ئارمانجان قوت کرییە. ئەڤێ چەندێ پەیوەندی ب کوردێن باکور بتنێ ڤە نەبوو، لێ پەیوەندییەکا خورت ب کوردێن باشوورێ کوردستانێ ژی ڤە هەبوو، ئەڤێ وە دکر کو ئۆزال هزر د چارەکرنا پرسا کوردان دا بکەت چ ب رێیا سیستەمەکێ دیمۆکراتی ئان ب شێوەیەکی فیدرالی ئان کۆنفیدرالی ل گەل کوردێن باشوور. لەوما ژی وی شەرێ ئیراق-ئیران و داگیرکرنا کوێتێ ژ بال ئیراقێ ڤە وەک نیعمەتەکا خودێ بۆ تورکیا ب ناڤ دکر. ئانکۆ ئۆزالی دخواست کوردان ژ گەفا ل سەر تورکیا بگوهۆریت بۆ دەرفەتەکا بەرەڤ پرۆژەیێ نیوعوسمانیزم و میساقا مللی ڤە (ابراهیم، ٢٠١٤: ٤٧-٥٣).

جەنگیز چالدار کو ئێک بوو ژ کەسێن هەرە نێزیک یێن ئۆزالی دبێژیت: د دەما رویدانێن شەرێ کوێتێ دا، ئۆزالی د گۆتارەکێ دا پەیڤا 'گەلێن ئیراقێ' بکارئینا، بۆ رۆهنبوونا ڤی بابەتی و زانینا ستراتیژیەتا ئۆزالی بۆ رویدانێن ئیراقێ، من سەرەدانا کۆچکا چاناکایایێ کر و ل گەل روینشتم، وی گۆتە من شیعەیان ئیران هەیە، عەرەبان جیهانا عەرەبی هەیە و بەروڤاژی ژی، ئەرێ چەند تورکمان ل ئیراقێ دژین؟ ئەرێ دێ تێرا وێ چەندێ کەن کو بۆ مە ببنە ژێدەر و ئەم ب رێیا وان بشێین ل ئیراقا پشتی سەددامی کاریگەربین و نفۆزا خوە زێدەبکەین؟ من گۆتێ نەخێر، وی گۆت ئەڤ چەندە یێ کوردان نابیت مانە؟ من گۆتێ نابیت. پاشی وی نەخشەیەک داخوازکر و هەتا باشوورێ ئیراقێ دەستنیشانکر و گۆت ئەگەر نفۆزا مە هتا ڤێرێ بچیت، دێ بینە ئێک ژ کاریگەرترین وەلاتێن جیهانێ. لەوما دا کو تورکیا کاریگەرییا سیاسی ل سەر دەستهەلاتا ئیراقێ هەبیت، پێدڤی ب کارتا کوردی بوو و وی دزانی ژ بەر گرێدانێن دیرۆکی و کولتووری یا ئیرانێ ل گەل شیعەیان، ئیراق دێ بیتە جهێ نفۆزا ئیرانێ و ڤێ چەندێ ئەو دلگران دکر، ژ بەر کو ئیراق ب سەدان سالان ناڤەندا ناکۆکییێن د ناڤبەرا عوسمانی و سەفەوییان دا بوو. ژ بلی رەهەندێ جوداهییا سوننی-شیعی، های ژ وێ چەندێ هەبوو کو هەڤرکییەک د ناڤبەرا تورکیا و ئیرانێ دا، ب تایبەتی ل سەر ئیراقێ، یاسایەکا جیوپۆلەتیکی یە و لەوما وی دڤییا ب رێیا کوردان، تورکیا بچیتە د یاریا ئیراقێ دا و ب رێیا لاوازییا ئیراقێ نفۆزا خوە ل رۆژهەلاتا ناڤین زێدەبکەت کو ژ دەستپێکا کۆمارێ وەرە پشتا خوە دایە ڤێ دەڤەرێ. ئەڤێ چەندێ ژی پێدڤی ب ڤەبوون و

ئاشبوونەکێ بوو ل گەل کوردێن باکور و باشوور، لێ بۆ تورکیایەکا کو ژ دەما دامەزراندنا کۆمارێ وەرە ل سەر ئینکارکرنا کوردان ئاڤابووی، بزاڤکرن بۆ ب دەستڤەئینانا کارتا کوردێن ئیراقێ، ژ بلی رێیا گوهۆرینەکا سیاسەتا رادیکال، هەتا یا شۆرەشگێرانە، نە مومکین بوو (Çandar, 2012: 98-99).

ژ نڤیسیسینێن داودئۆغلۆیی دهێتەزانین، کو ئاکپارتی ب رەنگەکێ توند پێگری ڤێ سیاسەتی یە و و کاریگەرە ب هزرێن ئۆزالی و بۆ بەرفرەهخوازییا تورکیا بجهئینانا میساقا مللی کلیلا ڤەبوونا دەرگەهێ کاریگەرییا تورکیایە ل سەر دەڤەرێ کو ئەو ب میراتێ عوسمانیزمێ دبینن. رەجەب تەییب ئەردۆغان ب خوە ژی، بۆ رەوایەتیدانا بەرفرەهخوازییا خوە، جار پەنایێ دبەتە بەر رەوایەتیا 'میرات'ەکێ نەتەوەیی یێ وەکی میساقا مللی و جار ژی پەنایێ دبەتە بەر هێمایێن ئیسلامی و عوسمانی. بنیاتدانانا یادگارییێن ل سەر دیرۆکێ تێ بابەتەکێ رابۆری نینە، لێ بزاڤەکا بۆ دارشتنا ئەڤرۆ و پاشەڕۆژێ ژی بۆ ئارمانجێن سیاسی. گۆتنێن ئەردۆغانی یێن وەکی "ئەم نەڤییێن ئالپ ئەرسلانی و محەمەد فاتیحینە" تێ سیمبۆلیک نینن، لێ ئەرکەکێ سیاسی ژی بجهدئینن. ئەڤ گۆتارە هەم شانازییا دیرۆکی د ناڤ جڤاکێ دا دئافرینن و هەم ژی رەوایەتیا دەولەتێ ل سەر بنەمایێ ئیسلامی-ناسیونالیستی دروست دکەن. ئانکۆ ستراتیژیەتا ئاکپارتییێ بۆ بنیاتدانانا یادگارییێن دیرۆکی، ژ ئالییەکی ڤە ب رێکا نۆستالژیایا عوسمانی، بزاڤێ دکەت ناسنامەیا نەتەوەیی ئاڤا بکەت، ژ ئالییەکێ دی ڤە، خودانییە ل پرۆژەیێن ناسیونالیستی یێن تورکیا (Haber7, 2012). ئەڤ تێکهەلەیا تورکیایا مۆدێرن ل گەل عوسمانیزمێ و ناسیونالیزما نەتەوەیی و دینی و سیاسەتا هەڤسەنگییا دناڤبەرا رۆژئاڤا و رۆژهەلاتێ دا، ناسنامە و رێبازا نوی یا سیاسەتا دەرڤە یا ئاکپارتییێنە و دیدگەها وێ بۆ پێشهاتێن دەرڤەیی سنۆری ژی ل قالب ددەت. لەوما د ڤی چارچووڤەیی دا، تێگەهێ میساقا مللی پتر د گۆتارا سیاسەتا دەرڤە یا ئاکپارتییێ دا جهێ خوە گرت و بوویە هێمایەکێ سیاسەتا دەرڤە یا وێ. میساقا مللی، ژ دەرڤەیی ئاکپارتییێ د سەردەمێن بۆری دا، تێ هێمایەکێ ئیلهامێ بوو بۆ دروستکرنا گۆتارا نەتەوەیی یا تورکی و دەڤەک بوو د پەرتووکێن دیرۆکی دا، لێ ل سەردەما ئاکپارتییێ تۆخمەکێ چالاک یێ سیاسەتا دەرڤە یا تورکیایە و ل گەل حکومەتا ئاکپارتییێ بهێز کەڤتە ناڤ کارنامەیا سیاسی. ئانکۆ د ڤێ چارچووڤەیێ دا، میساقا مللی ژ ئاماژەیەکا پاسیڤ یا دیرۆکی، ل سەردەما ئاکپارتییێ بۆ گۆتارەکا سیاسی یا چالاک و دیدگەهەکا جیوپۆلەتیکی هاتییە گوهۆرین و پشکەکا مەزن ژ کلتوورێ ستراتیژی یێ ئاکپارتییێ پێکدئینینیت و ئەڤ چەندە ب ئاشکرایی د گۆتار و گۆتنێن بەرپرسێن وێ دا دهێتەدیتن.

رەجەب تەییب ئەردۆغان ب خوە ژی د گەلەک گۆتارێن خوە دا، ئارمانجا خوە ژ هژمارەکا چالاکییێن دەرڤەیی سنۆری ڤەناشێریت و ئاشکرا دکەت کو ڤێ چەندێ پەیوەندی ب میساقا ملی ڤە هەیە. ل دەما ئۆپەراسیۆنا مووسلێ یا ل سەر داعشێ، ئەردۆغانی د گۆتارەکێ دا ل ناڤەندا کۆنگرە و کلتووری یا بێشتەپەیێ دا، ل ١٨ئێ چریا ئێکێ یا ٢٠١٦ئێ دا نەرازیبوونا خوە ل سەر پشکداریا هێزێن ئیراق بتێ د ڤێ ئۆپەراسیۆنێ دا ئینا زمان و خواستا خوە بۆ پشکداریکرنا لەشکەرێ تورکییێ ڤەنەشارت و ب گەف ڤە گۆت: گۆت: "ئەو بەغدایا هوین ژێ دبێژن، ب لەشکەرەکی برێڤەدچیت کو بتێ ژ شیعەیان پێکدهێت. دبێژن ٣٠ هزار سەربازێن حەشدا شەعبی دێ بۆ ڤێ ئۆراسیۆنێ هێن، ئەگەر بهێن، دێ هندەک تشتان ژی بینن. د دەمەکی دا کو ئەم رویدانێن ل سووریێ و ئیراقێ دبینین، پێدڤییە نڤشێ نوی تشتەکی گەلەک باش بزانیت، ئەرێ میساقا مللی چییە؟ پێدڤییە ئەم ڤێ گەلەک باش بزانین. ئەگەر ئەم د میساقا مللی

بگەهین، دێ زانین کا بەرپرسیاریا مە ل سووریێ و ئیراقێ چییە، کو ئەڤرۆ دبێژین ل مووسلێ بەرپرسیاریا مە هەیە، ئەڤە دهێتە وێ رامانێ کو دێ مە ل سەر مێزێ و ئەردی ژی هەبوونا خوە هەبیت، ناخوازین د شەڕێ مەزهەبی یێ ئیراقی دا ببینە تەرەف، لێ برایێن خوە یێن عەرەب یێن سوونە و تورکمان نادەینە دەستێ کەسێ" (Mepa News, 2016) . ئەڤ گۆتارە ئاماژەیەکا دیرۆکی یا سادە نینە، لێ پشکەکا گرنگە ژ کولتوورێ ستراتیژی یی ئاکپارتیێ کو سیاسەتا دەرڤە یا تورکیا ل قالب ددەت، گەلەک ب ئاشکرایی ئەردۆغان میساقا ملی د کولتوورێ ستراتیژی یێ پارتیا خوە دا رۆهن دکەت، ئەو ب پشتبەستنا ب 'میرات'ێ دیرۆکێ، دخوازیت رەواتیێ بدەتە هەبوونا خوە ل سووریێ. هەروەسا ب ئاشکرایی د سەلمینیت کو ئەڤ رەوایەتییە ژێدەرێ خوە ژ میساقا ملی وەردگریت و دخوازیت ڤێ چەندێ وەکو بنەمایەک بۆ دەستێوەردانێن خوە یێن لەشکەری و سیاسی ل ئیراق و سووریێ بکاربئینیت و ژ گۆتنێن وی دیار دبیت کو ئاکپارتیێ باوەری ب سنۆرێن هەیی یێن تورکیا نینن و ژ خوە وی گەلەک جاران گۆتییە: "تورکیا ژ تورکیا مەزنترە (Milliyet, 2023). " دەما رژێما ئەسەدی هەرڤتی و چەکدارێن جودا-جودا ب سەرکرداتیا ئەحمەد شەرعی تەختێ دەستهەلاتا سووریێ ل ٨ئ کانوونا ئێکێ یا سالا ٢٠٢٤ئ ب پشتەڤانیا تورکیا گرتییەدەست ئەردۆغانی ب ئاشکرایی راگەهاند، "ئەم نەشێێن ئاسۆیێن خوە د ٧٨٢ هزار کیلۆمەترێن چوارگۆشە یێن جیوگرافیایای تورکیا دا سنۆرداربکەین، هەر رویدانەکا ل دەڤەرا مە رویدایی ب تایبەتی ل سووریێ، دئینیتە بیرا مە کو، تورکیا ژ تورکیا مەزنترە. چاوا کو مرۆڤ نەشێت ب رێیا رەڤینێ ژ چارەنڤیسێ خوە رزگار ببیت، تورکیا ژی نەشێت ژ چارەنڤیسێ خوە برەڤیت" (TV100, 2023; CNN Türk, 2024) هەروەسا ئەردۆغان د گۆتارەکا دی دا ئاماژەیێ ددەتە تۆرەبوونا جەهەپێ و دبێژیت: ب تاقیکرنا ل سەر رێککەفتننامەیا لۆزانێ تۆرە دبن، بهێلن بلا گەنجێن مە تاقیکرنێ بکەن، راستی و شاشییێ ژ ئێک ڤاڤێرن، چونکی کەسەک ژ پارتیا وی د ناڤا دانوستاندنێن رێککەفتننامەیێ دا یە، تۆرە دبیت. هەرڤینا دەولەتا عوسمانی برینێن کویر یێن ماددی و مەعنەوی دروستکرن، پشتی ٩ سالان ژ ٢ ملیۆن کیلۆمەترێن چارگۆشە بووینە خودانێن ٧٨٠ کیلۆمەترێن چارگۆشە، ئارمانج ژ شەڕێ رزگاریێ میساقا ملی بوو، ب مخابنیڤە، نە ل رۆژئاڤا و نە ل باشوور، مە نەشییا بگەهینە ئارمانجێن میساقا ملی. لێ نوکە ئەم نەشێین ب سایکۆلۆژیا ١٩٢٣ئ بەردەوام بین. یێن ئاستەنگان بۆ ئۆپەراسیۆنا تورکیا ل مووسلێ دروست دکەن و ژ تێکبرنا یارییێن سووریێ نەرحەت، دخوازن تورکیا ل جهێ خوە بروینیت و ببیتە تەماشەڤان، ئەڤە نابیت (Bianet, 2016). ئەڤ گۆتنێن ئەردۆغانی کو کو تێدا ب ئاوایەکێ راستەوخوە رەخنەیێ ل پەیماننامە لۆزانێ دگرن، نیشان ددەت کو د ئاستەکا بلندتر ژ کەمالیستان نەتەوەپەرستە و هزر د بەرفرەهخوازییێ دا دکەت و لۆزانێ ژ پیرۆزکرنێ بەر ب رەخنەگرتنێ ڤە پال ددەت، کو ئەڤە ژی گوهۆرینەکا ئایدیۆلۆژی یا بنەرەتی یە. ژ بەر کو کەمالیست لۆزانێ وەک سەنەدا تاپۆیێ (Tapu Senedi)و سەرکەفتنەکا مەزن یا دیپلۆماسی بۆ ئاتاتورکی دهەژمێرن (Kılıçdaroğlu, 2020). لێ ئەردۆغان دخوازیت ڤی بتی بشکێنیت و دەرگەهی بۆ گەنجان ڤەبکەت کو رەخنەیێ لێ بگرن، ژ بەر کو ب دیتنا وی لۆزان رازیبوون بوو ب دەستبەردانا ژ میساقا ملی، ئەڤە ژی ب جهێ میساقا ملی د کولتوورێ ستراتیژی یێ ئاکپارتیێ دا نیشا ددەت و ب رۆهنی دهێتە دیتن کو میساقا ملی د کولتوورێ ستراتیژی یێ ئاکپارتیێ دا وەک ئامرازەک بۆ سەر ژ نوی پێناسەکرنا دیرۆکا دامەزراندنا کۆمارا تورکیا و رەوایەتیدانا ب سیاسەتەکا دەرڤە یا گەلەک چالاکتر بۆ بجهئینانا ڤێ ئارمانجێ دهێتەدیتن. هەروسا گۆتنا "ئەم نەشێین ب سایکۆلۆژیا ١٩٢٣ئ

بەردەوام بین" کالکلا ستراتیژییا ئاکپارتییێ بۆ دەڤەرێن میساقا مللی ئاشکرا دکەت. "سایکۆلۆژیا ١٩٢٣ێ" ئاماژەیە ب وێ سیاسەتا خوەپارێزی و بەرگرییێ ژ مانا دناڤ سنۆران دا و پاراستنا ئەوا هەیی کو دەستێوەردانێ د کاروبارێن دەرڤە دا ناکەن، لێ رەتکرنا وێ، رامانا چوونا بەرەڤ سنۆرێن میساقا مللی و مایتێکرنێیە ژ دەرڤەیی سنۆران، ل سەر ڤێ هێلێ ژی و ب رێیا رەخنەگرتنا دیرۆکی، ئۆپەراسیۆنا مووسلێ وەک بزاڤەکێ نیشان ددەت بۆ راستڤەکرنا 'شاشییێن دیرۆکی'، ب دیتناکا دی هەبوونا تورکیا ل سنۆرێن میساقا مللی، نە دەسترێژی و بنپێکرنا سەروەرییا وەلاتێن دی یە، لێ بجهئینانا ئەرکەکێ دیرۆکی یە کو ژ سالا ١٩٢٣ێ وێڤە نیڤەرۆ مایە (Drakoularakos, 2021: 24). ژ خوە ئەو ڤێ ڤەناشێریت و د گۆتارەکا دی رۆهنتر بەحس دکەت و ئارمانجێن ئۆپەراسیۆن و چالاکییێن تورکیا ب میساقا مللی ڤە گرێ ددەت و دبێژیت: "مە نەشیا خودان ل وێ میساقا مللی ژی دەربکەڤین یا کو مە د دەستپێکا شەڕێ رزگارییێ دا راگەهاندبوو. ئەگەر هوین هندەک جاران سەرنج بدەنە پێشهاتێن ل سوریا و ئیراقێ، ئەز بەحسا تشتەکی دکەم. ئەو چییە؟ ئەز دبێژم: 'پێدڤییە ئەم سەر ژ نوی ل میساقا مللی یا خوە خودان دەرکەڤین'. ئەگەر ئەم ژ سنۆرێن خوە یێن میساقا مللی بهێنە بێزارکرن، ئەگەر ژ ناڤ وان سنۆران هێرش ل سەر وەلاتێ مە بهێنەکرن، ئەم نەشێین ل ڤێرێ بێژین 'کەرەمکەن بەردەوام بن'. یا پێدڤی چ بیت، ئەرکە ل سەر مە کو وێ ب شێوەیێ پێدڤی بجهبئینین. ئەڤە، ئۆپەراسیۆنا مەرتالا فراتی ئەوە. ئەو تشتێ نها ل ئدلبێ، ل ئەفرینێ دهێتەکرن، هەر ئەڤەیە. ئەم نەشێین ل ڤێرێ تەماشەڤان بمینین. یا پێدڤی چ بیت، دڤێت ئەم وێ بکەین (Bloomberg HT, 2017).

د پێشەکییا هژمارا تایبەت یا میساقا مللی ژ کۆڤارا تورکیایا نوی ، ل ژێر ناڤونیشانێن 'ئەو قفلا نەهاتییە گرتن' ئەردۆغان دنڤسیت: دەما کو عوسمانی چووینە د شەڕێ دا، خودانێن ٢,٥ ملیۆن کیلۆمەترێن چارگۆشە ژ ئاخێ بوون، لێ دەمس مە کۆمارا خوە دامەزراندی، بتنێ ٧٨٠ هزار کیلۆمەترێن چوارگۆشە ژ ئاخا وەلاتی د دەستێن مە دا مابوون. هەروەسا ئەو دنڤیسیت: جڤاتا مەبعوسان یا عوسمانی، ل هەمبەر وێ رەوشا خراب، ب مەرەما دروستکرنا خالەکا نوی یا بەرخوەدانێ، میساقا میللی راگەهاند، کو کێمترین سنور بوون یێن ئەم دشیاین پێ رازی ببین، جڤاتا مللی یا مەزن ژی کو ل ئەنقەرەیێ کۆمببوو، هەمان میساقا میللی پەسەند کر، کو ژبلی سنۆرێن مە یێن ئەڤرۆ، جهێن وەکو مووسل، کەرکووک، حەلەب، تراکیایا رۆژئاڤا، باتووم، قوبرس و بپشکەک ژ گزیرتەیان ژی ب خوەڤە دگرت. پشتی شەڕێ رزگارییێ، دەما مە کۆمارا خوە دامەزراندی، ب مخابنیڤە، ئەم نەچار بووین ب کێمتر ژ سنۆرێن خوە یێن میساقا میللی رازی ببین. ئەردۆغان دیسان دبێژیت ژی: ل ڤێرێ، ژ مەزناتیا ئاخێ زێدەتر، ئاریشەیەکا گرێدایی ئاقلیەت و تێگەهشتنێ هەیە. ژ بەر کو ل وێ جیوگرافیایا ئەم تێدا دژین، دیرۆکەکا مە یا هزار سالی یا عوسمانی و سەلجۆقی هەیە. ئەم وێ بزاڤێ رەتدکەین کو ڤێ دیرۆکا کەڤن ژبیر بکەت و مللەتێ مە ب دیرۆکەکا بێ بەرهەم یا کو نەگەهشتییە ١٠٠ سالان ژی، مەحکووم بکەت. ئەم بتنێ ب نێرینەکا ل رابۆری دشێین تێبگەهین کا بۆچی ئەم ئەڤرۆ هۆسا ژ نێزیکڤە گرنگییێ ب رویدانێن ل سووریێ، ئیراقێ، مسرێ، لیبیایێ، بالکانێ و قەفقاسیایێ ددەین و پێدڤییە گرنگیێ پێ بدەین. دیرۆک دێ باشترین بەرسڤێ دەتە وان کەسێن کو دپرسن کا کارێ تورکیا ل وان جهان چییە؟ گەلەک ئاشکرایە کو شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ، د راستی دا، هێشتا ب دویماهی نەهاتییە. ل هەمبەر وان کەسێن کو بزاڤێ دکەن خوینێ ب خوینێ و زۆرداریێ ب زۆرداریێ بنخێڤن، ئەم دێ ب وێ هێزا ژ دیرۆکا خوە و کولتووریێ خوە وەردگرین، بەردەوام بین ل سەر کارکرن و

تێکۆشینێ. ژیرنەکرنا میساقا میللی، مەرجێ ئێکێ و یێ هەرە گرنگ یێ ڤێ تێکۆشینێ یە (Recep Tayyip Erdoğan, 2017).

ل گۆرەیی ڤێ نڤیسینا ئەردۆغانی، میساقا مللی مانیفێستۆیەکا سیاسی، دۆکترینەکا سیاسەتا دەرڤە و ئامرازەکە بۆ سەرژنوی نڤیسینا دیرۆک و ناسنامەیا تورکیا. رستەیا 'هێشتا شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ ب دویماهی نەهاتییە' نە بتنێ شرۆڤەیەکا دیرۆکی یە، بەلکو دۆکترینەکا ستراتیژی یە کو وێ دئینیتە زمان کو هەمی قەیرانێن ئەڤرۆ ل دەڤەرێ نە ڕوویدانێن نوی نە، بەلکو بەردەوامیا وی "شەڕێ پارچەکرنێ" یە یێ کو ١٠٠ سالان بەری نوکە ل سەر میراتێ عوسمانی هاتییەکرن ژ بەر هندێ، دەستێوەردانێن تورکیا ل ڤان دەڤەران نە "مایتێکرن"ن د کاروبارێن وەلاتێن دی دا، بەلکو پشکەکە ژ "بەرخوەدان" و تێکۆشینەکا نەتەوەیی یا بەردەوام بۆ پاراستنا مافێن خوە یێن دیرۆکی ب ڤێ چەندێ ژی قەفەسا کۆمارێ دهێتە رەتکرن. ئەو میساقا مللی ژ ئارمانجەکا سیاسی یا سادە ڤەدگوهێزیتە ئاستەکێ بلندتر. دەمێ دبێژیت "ژیرنەکرنا میساقا میللی، مەرجێ ئێکێ و یێ هەرە گرنگ یێ ڤێ تێکۆشینێ یە"، ئەو ڤی چەمکی دکەتە ئەرکەکێ ئەخلاقی و نەتەوەیی. ئەڤە دهێتە وێ ڕامانێ کو: بەردانا شۆپا میساقا مللی، خیانەتە و هەبوونا وێ مەرجە بۆ هەلسەنگاندنا سیاسەتێن دەرڤەیی سنۆرێن تورکیا و تێکۆشین یێ میساقا مللی ناهێتەکرن.

ژبلی ڤێ چەندێ بەرپرسێن ئاکپارتییێ ژی ب بەردەوامی بەحسی ئارمانجێن سیاسەتا ئاکپارتییێ یا میساقا مللی دکەن؛ نومان کورتولوش کو ل سالێن ٢٠١٨ هەتا ٢٠٢٣ێ جێگرێ سەرۆکێ ئاکپارتییێ بوو و پۆستێن هاریکارێ سەرۆکوەزیری و وەزیرێ کولتوور و گەشتیارییێ و سەرۆکاتییا پەرلەمانی ژی هەبووینە دبێژیت: ئەوا ئەم دبێژینێ میساقا مللی، بۆ وێ رۆژێ بتنێ نەبوو و دەربرینێ ژ میساقا مللی یا رۆژا دەرچوونێ ناکەت، نوکە دەما ئەم دبێژین میساقا مللی، پێدڤییە بەحسی وەلاتێ شین (Mavi Vatan) بکەین. ئێک ژ تایبەتمەندییێن هەرە گرنگ یێن هەبوونا وەلاتێ مە ل سەر ئاخا ئەنادۆلێ، پشتی کو دەولەتا عوسمانی یا جیهانی کو نێزیکی ٥ ملیۆن کیلۆمەترێن چارگۆشە بوو د دەما ٢٠ سالان دا هاتە پارچە-پارچەکرن، ئەو روحا کۆنگرەیێ ئەرزرۆمێ یە، کو روحەکە سنۆرێن میساقا مللی سەرژنوی دیارکرن و بوویە ئەگەر کو ئەم ل سەر ڤان سنۆران ل سەر پێیان براوەستین. ئەم دێ ب شێوەیەکێ بهێز میساقا مللی دناڤ تێگەهشتنا ئەڤرۆ دا سەرژنوی هەلسەنگینین و دێ بێ دودلی هەر گاڤەکا پێدڤی بۆ پاراستنا بەرژەوەندییێن نەتەوەیی یێن تورکیا هاڤێژین." (Şehir Medya, 2023). هەروەسا د پەیڤەکا دی دا دبێژیت: مووسل پشکەکە ژ سنۆرێن میساقا مە یا مللی و ب رێیا رێککەفتننامەیا سایکس-پیکۆ یا سنۆرێن دەستکرد ژ ئمبراتۆریەتا عوسمانی هاتییەجوداکرن (Kurtulmuş, 2016). ئیبراهیم کالن، کو ل سالا ٢٠١٩ێ ل دەما ئەو پەیڤدارێ سەرۆککۆماریا تورکیا بوو، د پەیڤەکێ دا گۆت: ئاسایشا تورکیا ژ دەرڤەیی سنۆرێن میساقا مللی دەستپێ دکەت (Anadolu Ajansı, 2019). ئەڤە د هێتە وێ رامانێ کو د دیتنا کالنی دا، میساقا مللی ب خوە پشکەکە ژ ئاسایشا تورکیا و بۆ هندێ گەرەنتییا وێ جیوگرافیایێ و سنۆرێن نوکە یێن تورکییێ بهێتەکرن، پێدڤییە تورکیا ژدەرڤەیی ڤان سنۆران ژی مایتێکرنان بکەت و ئەڤە 'رەواتی'یا خوە ژ میساقا مللی و سیاسەتا بەرقەرارکرنا ئاسایشێ وەردگریت.

٣- رەهەندێن میساقا مللی د ناسیونالیزما دینی و نەتەوەیی یا ئاکپارتییێ دا

د هزرا سیاسی و ئایدۆلۆژی یا ئاکپارتییێ دا، میساقا مللی ژ سنۆرێن بەلگەنامەکا دیرۆکی یا ئارشیفکری دەرباز بوویە و بوویە کۆدەکی ئایدۆلۆژی یێ فرەڕەهەند کو ناسنامەیا "ناسیونالیزما

دینی" و "ناسیونالیزما نەتەوەیی" یا پارتییێ پێناسە ئاراستە دکەت. ڤەژاندن و شرۆڤەکرنا هەڤچەرخ یا ڤێ پەیمانێ، کو د بنەرەت دا نەخشەرێیەک بوو بۆ سنۆرێن تورکیا یا نوی پشتی هەرڤینا ئمپراتۆریا عوسمانی، بوویە ستوینەکا سەرەکی د پرۆژەیێ ئاکپارتیێ دا بۆ ئاڤاکرنا "تورکیا یا نوی"؛ تورکیایەک کو د هەمان دەم دا نەتەوەیی و ئیسلامی بیت و خودان رۆلەکێ هەرێمی یێ کاریگەر بیت. ئاکپارتی ڤێ پەیمانێ نە وەک داخوازنامەیەکا جیوگرافی یا ب دویماهیهاتی، بەلکو وەک چارچۆڤەیەکی زیندی بۆ تێکهەلکرنا هەستێن نەتەوەیی یێن تورکی ب ئارمانجێن ئیسلامی-عوسمانی بکاردئینیت. ئەڤ پرۆسە ل سەر چەند خالێن سەرەکی رادوەستیت:

١ -گرێدانا "نەتەوە"یێ ب "ئوممەت"ێ ڤە: خالا هەرە ستراتیژی کو ئاکپارتی بۆ ناسیونالیزما خوە یا دینی مفای ژێ وەردگریت، ئەوە کو ب مەزهەر میساقا مللی ل سەر بنەمایێ "زۆرینەیا موسلمانێن عوسمانی" هاتبوو ئاڤاکرن، نە ل سەر "نژادێ تورک". ئەڤە ب خوە، باشترین بنەمایێ ئایدۆلۆژیە بۆ ناسیونالیزما دینی. ئاکپارتی ب رێکا ڤێ چەندێ، سنۆرێ نەتەوەیی یێ تورکی بەرفرەھ دکەت و وی ب سنوورێ "ئوممەتا ئیسلامی" یا د چارچۆڤەیێ میراتێ عوسمانی ڤە گرێددەت. ب ڤی شێوەی، دخوازیت وەسان نیشان بدەت کو بەرژەوەندییا نەتەوەیی یا تورکیا و بەرژەوەندییا موسلمانێن هەرێمێ .(ب تایبەتی ئەو مللەتێن د ناڤ سنوورێن عوسمانی دا دژیان و ب تایبەتر کورد) دبنە ئێک. پاراستنا تورکمانەکێ ل ئیراقێ یان موسلمانەکێ کورد ل باشوورێ کوردستانێ، د ڤێ دیدێ دا، د ئێک دەم دا، دبیتە ئەرکەکێ نەتەوەیی و دینی ژی (Budak, 2017: 91).

٢ -رەواکرنا "نیو-عوسمانیزم"ێ: ئمپراتۆرییا عوسمانی، ل سەر بنگەھ و ناسنەمەیا ئیسلامی ئاڤابوو، لێ نوکە بوویە میراتەکێ ناسیونالیستی یێ تورکی. میساقا مللی پشکەکا وی نەخشەیی یە یێ کو ڤێ ئمپراتۆریەتێ د شەڕێ جیهانی یێ ئێکێ دا ژدەستدایی. ئاکپارتی کو خوە ب میراتگرێ ڤێ ئمپراتۆریەتێ ددانیت و بزاڤان دکەت ل سەر بنیاتێ دیرۆکی دەڤەرێن عوسمانی بکەتە حەوزا نفۆزا خوە، د سیاسەتا خوە یا دەرڤە دا، بجهئینانا میساقا مللی وەک "ڤەگەڕاندنا مافەکێ دیرۆکی" و "بجهئینانا بەرپرسیارەتییەکێ" ل هەمبەر میراتێ عوسمانی بۆ نەتەوەیا تورک نیشان ددەت. گۆتارا وان ئەوە کو نابیت تورکیایا ئاکپارتییێ وەک میراتگرا عوسمانییان، ل هەمبەر رویدانێن ل موسل، حەلەب، یان تراکیایا رۆژئاڤا بێدەنگ ببیت و پشتگوهبهاڤێت. ب ڤێ یەکێ، هەژموونخوازییا نەتەوەیی ب بەرگەکێ دیرۆکی و دینی دهێتە پێچان کو د بزاڤان دایە کو رەواتیێ بدەتە دەستێوەردانان ل دەرڤەیی سنۆرێن فەرمی (Turan, 2017: 17).

٣ -کارکرن ل سەر ناسنامەیا هەڤپشک یا مەزهەبی و دینی: ب تایبەتی ژی ئەردۆغان بەردەوام د گۆتارێن خوە دا ئەوا کو هاوردەیی جیوگرافیایا میساقا مللی و رۆژهەلاتا ناڤین دکەت، بەحسی ناسنامەیا هەڤپشك یا ئیسلامی و مەزهەبی دکەت دا کو ل سەر ڤی بنیاتی هەڤسۆزییا وەلاتی و ڤان وەلاتان ل گەل بەرژەوەندی و ئارمانجێن ستراتیژی یێن نەتەوەیا تورک هەڤتەریب بکەت، ئانکو گۆتارا خوە یا نەتەوەیی ب جلکەکێ دینی دپێچیت و هەناردەیی دەڤەرێن مەبەست دکەت دا کو رەواتییا دینی ژی وەربگریت. گەلەک جاران هەڤپشکییا دینی یا کورد و عەرەبان ل گەل یا تورکان دکەتە ئامیرە و ئامرازەک و سەرمایەگۆزاری و وەبەرهێنانا نەتەوەیی ل سەر دکەت، سەرهاتییا پێکڤەبوونا سەدان سالی یا ڤان نەتەوەیان د چارچووڤەیێ دەولەتا عوسمانی دا، دکەتە بابەتەک دا کو وەسان نیشان بدەت کو دبیت ئەڤ سەرهاتییە دوبارە ببیت و هەر ئەڤەیە هێڤێنێ سەرکەفتنا ڤان نەتەوەیان ژ ئالییەکێ دی ڤە، دخوازیت ل گەل دروستکرنا بیردانک و دیرۆکەکا هەڤپشک، دوژمنەکێ هەڤپشک ژی دروست بکەت و وەسان دیار بکەت

کو ئەمپەریالیزمە دوژمنێ هەڤپشک یێ ڤان نەتەوەیان و یا پێدڤییە تەکەزێ بکەنە سەر دوژمناتییا وی دوژمنی (Özkan, 2014: 110; Yavuz, 2020: 82). گەلەک جاران ژی ئاماژەیێ ددەتە وێ چەندێ کو موسلمانبوون، ناسنامەیا سەرەکی و ناسنامەیێن ئتنیکی ژی لاوەکی نە. ب شێوەیەکێ دی هەردو ناسنامەیێن دینی و ئتنیکی تێکهەلکرینە کو دبێژیت: دەما ناڤێ تورک دهێتەگۆتن، موسولمانبوون و دەما ناڤێ موسلمانبوونێ دهێتەگۆتن، تورکبوون دهێتە بیرا مرۆڤی. لێ یا ئاشکرایە کو دبن ماسکەیا ڤێ گۆتارێ دا ستراتیژیەتێن نەتەوەیی هەنە. ل دەما بەریەککەفتنێن مەزهەبی یێن ل ئیراقی، ئەردۆگانی پشتەڤانییا خوە بۆ سوننەیێن ئیراقی راگەهاند گەف ژی ل حەشدا شەعبی کرن و دیارکر، ئەم سوننەیان ناکەینە قوربانی کەسێ، ئەم رێ نادەین مووسل بۆ وان بیت، مە بەرپرسیارەتییا دیرۆکی ل مووسلێ هەیە، نوکە بەحسا وێ چەندێ ژی دکەن. کو حەشدا شەعبی ب ٣٠ هزار کەسان ڤە دێ پشکداری ئۆپەراسیۆنا مووسلێ بیت. بلا بهێن، ئەگەر هاتنا وان هەبیت، دێ هندەک تشتان ژی بینن. ل مووسلێ ٢ ملیۆن سوننی هەنە، مە راهێنان ب پشکەکا وان کرینە و پێگەهاندینە (Yabancı, 2022; Saraçoğlu, 2025; Bianet, 2025).

سەرمایەگۆزاییا ل سەر پرسێن مەزهەبی ب دروشم و سیاسەتێن دینی و مەزهەبی، بۆ ئارمانجێن نەتەوەیی ب ئاشکرایی د سیاسەت و گۆتارێن ئەردۆغانی دا دیاردبن. ل سەر ڤی بنیاتی ژی، ئەسیل نوجێفی، پارێزگارێ بەرێ یێ مووسلێ ب ئاشکرایی دیارکر کو ژبلی هەبوونا هێزێن تورکیا ل بەعشیقە، ژ ٢٠١٥ێ وەرە تورکیا هێزەکا ٣ هزار کەسی ژ سوننییێن مووسلێ ب ناڤێ 'حەشدا وەتەنی' دروستکرییە و ل کەمپا سەربازی یا بەعشیقە راهێنانان پێ دکەت و هاریکارییێ بۆ پێشکێش دکەت. ل گەل ڤێ چەندێ و دژاتییا تورکیا بۆ پشکدارییا حەشدا شەعبی د ئۆپەراسیۆنا مووسلێ دا، وێ ئاشکرا دکەت کو تورکیا هەژموونا شیعە و ئیرانێ ل دەڤەرێن میساقا مللی ب ئاستەنگا ل بەرانبەری بجهئینانا خەونا خوە یا میساقا مللی دبینیت، ئەڤە ژی رەهـ و ریشالێن خوە ژ هەڤرکییێن بەردەوام یێن عوسمانی و سەفەوییان وەردگریت ب ڤێ چەندێ ژی یا پتر دەرفەتێ ددەتە تورکیا ل مووسلێ جهێ خوە بگریت و بکەتە حەوزا نفۆزا خوە، 'کو پشکەکە ژ جیوگرافیایا میساقا مللی' هەبوونا وان هێزایە یێن کو ل ژێر سیبەرا وێ و ناسنامەیا وان یا مەزهەبی یا هەڤپشکە (Kurdistan24, 2016).

ئەڤ گۆتارا 'براتییا دینی و مەزهەبی و هەڤپشکییا دوژمنەکی' یا ئەردۆغانی کاریگەرییێن بەرچاڤ ل سەر سۆز و ئاراستەیێ سیاسی و فکری یێ گەلەک کوردان ژی کرییە، ب تایبەتی ژی حزبێن ئیسلامی چ ل باکور و چ ژی ل باشوور، ئەڤ چەندە ڤەگێرانا ئیسماعیل بێشکچی دئینیتە ناڤ بابەتی دەما کو ئەو بەحس دکەت کا بۆچی ئەرمەنی دناڤا ناسنامەیا تورکبوونێ دا نەحەلییان لێ کورد زویتر نێزیکبوون و کاریگەری ل سەر هاتەکرن. بێشکچی بەحسی تێکچوونا گاڤ ب گاڤی یا ئمپراتۆریەتا عوسمانی و دروستبوونا دەولەتێن نەتەوەیی ل بالکان، قەفقاسیا و رۆژهەلاتا ناڤین دکەت و دبێژیت: ئمپراتۆریەتا عوسمانی د رەوشا خوە یا نوی گەهشت لەوما وێ تەکەزا خوە ئێخستە سەر دو جهێن سەرەکی، جهێن کوردان و ئەرمەنییان. ل گەل وێ چەندێ کو هەردو ئالی د شۆرەش و یاخیبوونێن توند دا بوون، ئەرمەنی دناڤبەرا ئمپراتۆریەتێن عوسمانی، ئیرانی و رووسی دا پارچەببوون لێ قەت خوەرێڤەبەرییا نەتەوەیی ژدەستنەدا، چونکی کرستیان بوون، عوسمانییان نەشییا بحەلینن، کەنیسەیا ئەرمەنییان رۆلەکێ مەزن د گەشەپێدانا گیانێ نەتەوەیی ل ناڤ ئەرمەنییان دا گێرا. ئەڤ د دەمەکی دایە کو هەڤپشکییا دینی و مەزهەبی یا کوردان ل گەل تورکان وەکر کورد دناڤ نەتەوەیا تورکان دا بلەزتر بحەلییێن. ناسیونالیزما ئەرمەنی ژبەر

کاریگەریا دینی د چارچۆڤەیێ سنۆرێن ئمپراتۆریەتا عوسمانییان دا گەلەک بلەزتر گەشەدکر ب هەڤبەری ل گەل دەڤەرێن ژێر هەژموونا رووسیایێ، ژبەرکو دینێ سەردەست ل رووسیایا قەیسەری، هەمان دینێ کرستیانێن ئەرمەنییان بوو. ئەڤ هەڤپشکییا دینی رێگربوو ل گەشەکرنا هەستێ نەتەوەیی یێ ئەرمەنییان و پالدەربوو بۆ رووسکرنا ئەرمانییان .(بێشکچی، ٢٠٢٣: ٩٦-٩٧) ئەردۆگان ب تەمامی د هێزا هەڤپشکییا دینی بۆ حەلاندن و ئاراستەکرنا نەتەوەییان گەهشتییە، ل سەر ڤێ هێلێ بەردەوام ڤێ گۆتارێ هەناردەیی دەڤەرێن میساقا ملی دکەت. هەرچەندە باتوم ژی پشکەکە ژ جیوگرافیایا میساقا ملی، لێ ئەڤ گۆتارە ل وێدەرێ کاریگەر نینە، ژبەرکو پتریا خەلکێ باتوومێ، کرستیانێن ئۆرتۆدۆکسن، لێ کاری ل دەڤەرێن کورد و عەرەبی دکەت ژبەرکو هەلگرێن ئێک ناسنامەیا دینی (Lewis, 1961/2023).

٤ -ئامرازەک بۆ مۆبیلیزەکرنا ناڤخۆیی: د سیاسەتا ناڤخۆیی دا، بیرئانینا میساقا ملی وەک ئامرازەکێ کاریگەر بۆ ئازراندنا هەستێن نەتەوەیی و دینی یێن جەماوەرێ پارێزگار و نەتەوەپەرست کار دکەت. ئەو گۆتارەکا "قوربانیبوون" و "ستەما دیرۆکی" .(ب تایبەتی ل پەیمانا لۆزانێ) زیندی دکەت، و د هەمان دەم دا ئاکپارتی و سەرۆکێ وێ وەک "رزگارکەر" و "ڤەگەرێنەرێن هەیبەت و سەربلندییا نەتەوەیێ" نیشان ددەت. ب ڤێ یەکێ، ب مۆبیلیزەکرنا جەماوەری بۆ پشتەڤانییا سیاسەتێن خوە یێن دەرڤە رادبن و هەر رەخنەیەکا ل سەر ڤان سیاسەتان وەکی "خیانەتا ل ئارمانجێن نەتەوەیی" نیشان ددەن ژ بەر کو دەما بەرپرسێن جەهەپێ بەحسی وێ چەندێ دکر کا کارێ تورکیا ل دەرڤەیی سنۆران ب تایبەتی ل رۆژئاڤایێ کوردستانێ چییە، ئەردۆغانی بەرسڤ ددا و ئاشکرادکر هەرکەسەکێ ڤێ پرسیارێ بکەت یان ئەو دیرۆکێ نزانیت یان دڤێت د مەژیێ خوە دا هندەک حساباتێن دی بکەت (YeniŞafak, 2020). ب ڤی رەنگی و ب ئازراندنا هەستێن نەتەوەیی و دینی یێن جەماوەری ئەردۆغانی دخواست پشتەڤانییا وان بۆ سیاسەتێن خوە یێن بەرفرەهخواز و دوژمناتییا ئۆپۆزسیۆنێ بکاربئینیت. ئانکۆ رەهەندێ میساقا ملی د ناسیونالیزما دینی یا ئاکپارتیێ دا، پێکدهێت ژ پرۆسەیا گوهۆرینا بەلگەنامەیەکا دیرۆکی بۆ کۆدەکی ئایدۆلۆژی کو هەردو رەهەندێن "ناسیونالیزما تورکی" و "بەرپرسیارەتیا ئیسلامی-عوسمانی" د ناڤ ئێک چارچۆڤە دا تێکهەل دکەت، و ب ڤی شێوەی رەواییێ ددەتە سیاسەتێن ناڤخۆیی و دەرڤە یێن پارتیێ.

د ئالییێ نەتەوەپەرستی ژی ڤە، نەتەوەپەرستییا ئاکپارتیێ، نە وەک یا کەمالیستی یا سێکولار یا بەرچاڤە، بەلکو ئەو ل سەر بنەمایێ سێنتەزا تورک-ئیسلام هاتیە ئاڤاکرن. لەوما بنیاتێ خوە ژ ڤان خالاک وەردگریت: سەربلندییا دیرۆکی، گۆپیتکا هێز و سەربلندییا تورکان د سەردەمێ ئمپراتۆریەتا عوسمانی دابوو، کو د هەمان دەم دا سەرکرداتییا جیهانا ئیسلامی ژی دکر لەوما بنیاتێ خوە نە ژ لۆزانێ و دەستکەفتێن دەستپێکا کۆمارێ وەردگریت، لێ ژ کویراتییا بالەدەستییا عوسمانی وەردگریت. میساقا میللی وەک وەسیەتا عوسمانی، میساقا میللی دویماهیک بریارا پەرلەمانێ عوسمانی بوو. لەوما، ئەو بۆ ئاکپارتییێ نە بتنێ دەستنیشانکەرا سنورەکێ سیاسی یە، بەلکو وەسیەتەکا دیرۆکی و سنۆرەکێ روحی یە کو پێکڤەگرێدانا دناڤبەرا میراتێ عوسمانی و دەولەتا نوی یا تورکی یە. د دیدگاها کەمالیستی دا، پەیمانا لۆزانێ سەرکەفتنەک بوو کو سەربەخوەیا تورکیا پاراست و تاپۆ ل ئاخا کۆمارا تورکان دا. لێ د گوتارا ئاکپارتیێ دا، ب تایبەتی یا ئەردۆغانی، لۆزان وەک شکەستنەک یان تەنەزولەکا ب ئێش دهێتە وێناکرن کو تێدا تورکیا نەچار بوویە دەستبەرداری جیوگرافیایا میساقا ملی ببیت. هەروەسا ئاراستەیێ نەتەوەپەرستییا کەمالیستی پتر بەرەڤ ناڤخوە .(inward-looking)بوو و ئارمانجا وێ بهێزکرنا دەولەتێ بوو

دناڤ سنۆرێن لۆزانێ دا دروشمێ وێ "ئاشتی ل وەلات، ئاشتی ل جیهانێ" بوو لێ ئاراستەیێ نەتەوەپەرستییا ئاکپارتییێ بەرەڤ دەرڤەیە (Expansionist) و ل بەرفرەهکرنا کاریگەرییا خوە دگەڕێت. هەروەسا رەخنەگرانەیە ل کەتواری هەیی و رەخنەیێ ل سنۆرێن نوکە دگریت و وان وەک سەپاندی ل سەر قەدەرا نەتەوەیا تورک دبینیت. د ڤی چارچۆڤەیی دا میساقا میللی دبیتە مانیفێستۆیا ڤێ نەتەوەپەرستییێ کو هەم بریارا پەرلەمانێ عوسمانییانە و هەم لۆزانێ ژی رەت دکەت (محمد، ٢٠٢٠؛ نورالدین، ٢٠٢٠).

٤- گوهۆرینا تاکتیکی یا فۆرمێ میساقا مللی د سەردەمێ ئاکپارتییێ دا

د ژینگەها پەیوەندییێنن ناڤدەولەتی دا، ئێک ژ سادەترین سروشتان، بزاڤا بەردەوام یا ئەکتەرانە بۆ بلندکرنا ئاستێ هێزا خوە. بۆ ڤێ ئارمانجێ ژی هژمارەکا ستراتیژیەتێن جودا-جودا هەنە. ئێک ژ ستراتیژیەتێن هەرە کەڤن و د هەمان دا سەردەمیانە، دروستکرنا حەوزێن نفووزێ (Spheres of Influence)یە. ب سادەیی حەوزا نفووزێ ئەو جهێ جیوگرافییە کو دکەڤیتە دەرڤەیی سنۆرێن فەرمی یێن دەولەتەکێ، لێ ب رەنگەکێ نەراستەخوە دکەڤیتە ژێر هەژموون و کاریگەرییا سیاسی، ئابۆری، کەلتووری و سەربازی یا وێ، ئانکۆ یێ کو پێدڤی ب داگیرکرنا ئاشکرا و فەرمی بیت، دشێت بریار و سیاسەتێن وێ جیوگرافیایێ ئاراستە و کۆنترۆل بکەت (Hast, 2016: 6). ل گۆرەی ریالیزما هێرشبەر ب تایبەتی د بۆچوونا میرشایمەری دا، هێزێن مەزن ل دەستپێکێ بزاڤێ دکەن ل دەوروبەرێن خوە دەڤەرێن نفووزێ و ئاڤا بکەن؛ لێ دەمێ شەڕت و مەرجێن دیرۆکی و لەشکەری یێن گونجای دهێنەپێش، رەنگە مەیلا وێ یەکێ نیشان بدەن ب رێکا داگیرکرن و هێرشێ، ڤێ رەوشێ بۆ بەرفرەهبوونا ئاخێ یا ڕاستەوخوە بگوهۆڕن (Mearsheimer, 2001: 34-40).

دهێتە دیتن کو ئاکپارتییێ ب ئاشکرایی خەونا میساقا مللی ژ مۆزەخانەیا دیرۆکێ دەرئێخستییە، لێ د بجهئینانا ڤێ خەونێ دا، تووشی دژیەکییەکا ستراتیژی دبیت: ژ ئالییەکی ڤە حەزەکا بێسنۆر بۆ کۆنترۆلکرنا ئاخێ هەیە وەک هێزەکا "ریالیزما هێرشبەر" و ژ لایەکێ دی ڤە هزر د سنۆردارکرنەکا ب هێز یا سیستەمێ ناڤدەولەتی دکەت لەوما وەک هێزەکا "ریالیزما بەرگریکار" کار دکەت، ژبەرکو ل گۆرەی تیۆرا والتزی، سیستەمێ جیهانی ب سروشتێ خوە یێ ئانارشیک، میکانیزمەکا سزادانێ یا خوەکار هەیە. والتز هۆشداریێ ددەت کو هەر دەولەتەکا کو بزاڤێ بکەت سنۆرێن فەرمی ب شێوەیەکێ زەق و ب هێزا لەشکەری بگوهۆڕیت و دەولەتێن دی داگیر بکەت، دێ ڕوبڕوی هەڤپەیمانییەکا دژبەر و سزایێن توند بیت کو رەنگە ببیتە ئەگەرێ هەلوەشاندنا وێ دەولەتێ ب خوە ژی (Waltz, 1979: 92). نێزیکترین نموونە ژی بۆ ڤێ چەندێ دەما داگیرکرنا ئیراقی بوو ل سەر کوێتێ کا چەوا سیستەمی ئیراق سزادا و پاشڤەبر. ئاکپارتی و ئەندازیارێن وێ یێن ستراتیژی ڤێ راستییێ گەلەک باش دزانن. ئەو دزانن کو ل ڤێ قووناغێ، شەڕت و مەرجێن ئابووری، سیاسی و سەربازی رێ نادەن کو سوپایێ تورکیا ب ئاشکرایی دەڤەرێن میساقا مللی داگیربکەن و بکەنە پشکەک ژ ئاخا تورکیا. ئەگەر گاڤەکا وەسا بهاڤێژن، دێ تووشی سزایێن ئابووری یێن کوژەک، ڤەقەتیانا دیپلۆماسی و رەنگە لێدانا لەشکەری ژ لایێ هێزێن ناڤدەولەتی و هەرێمی ببن. ژ بەر ڤێ چەندێ، ترس ژ "سزایێ سیستەمی" وە ل تورکیا کرییە کو شێوازێ بجهئینانا میساقا مللی بگوهۆڕیت.

ئەردۆغان ب خوە د گەلەک گۆتنێن خوە دا دبێژیت مە چاڤ ل ئاخا کەسێ نینە، لێ مە بەرپرسیارەتییێن دیرۆکی ل ڤان دەڤەران هەنە و ڤێ بەرپرسیارەتییێ پشتگوهناهاڤێین. لێ ئەڤە

گوهۆرینەکا تەکتیکی یا تایبەتە ب قووناغەکا دیارکری ڤە، نەکو ڤەرێژا ستراتیژیەتەکا دویر و درێژە. ژبەر کو ئەردۆغان ب خوە رەخنەیێ ل ژدەستدانا ئاخا عوسمانییان ل سەر دەما شەرێ جیهانی یێ ئێکێ دگریت و میساقا مللی وەک قفلا کڤانێن نەگرتی ددەتە نیاسین و دبێژیت: "دەما ئەم چوویە د شەرێ دا ٢,٥ ملیۆن کیلۆمەترێن چارگۆشە د دەستێن مە دا بوون لێ دەما مە ئەڤ کۆمارە دروستکری بتنێ ٧٨٠ هزار کیلۆمەترێن چارگۆشە ددەست مە دا مان، تەنانەت مە نەشیا جیوگرافیایێن میساقا مللی ژی بکەینە د چارچۆڤەیێ سنۆرێن خوە دا. گەلەک یا ئاشکرایە کو ئەو چارچۆڤەیێ ئەڤ سویندا نەتەوەیی ئاماژەیێ پێ ددەت، نەکو نیشاندەرا دیدگەها مە یا رەسەن بوو، بەلکو ئەو کێمتری سنۆربوون کو ئەم دشیایین پێ رازی ببین. ئەڤرۆ ئەگەر ئەم بەرێ خوە بدەینێ کا بۆچی ئەم هۆسا ب نێزیکی گرنگیێ ب رویدانێن سوورییێ، ئیراقێ، مسرێ، لیبیایێ، بەلکان و قەفقاسیایێ ددەین و دڤێت گرنگیێ پێ بدەین، بتنێ ئەم ب رێیا تەماشەکرنا رابۆری تێبگەهین. وەلات و جڤاکێن ل جیوگرافیایا مە، بۆ مە نە خانەیێن شەترەنجێنە کو هەمی جۆرێن یارییان ل سەر بهێنە کرن، بەلکو هەر ئێک ژ وان پارچەیەکە ژ دلێ مە. ل هەمبەر وان یێن کو دکەڤنە بزاڤێ دا کو خوینێ ب خوینێ، و ستەمێ ب ستەمێ ڤەشێرن، ئەم دێ ب وێ هێزا ژ دیرۆک و کەلتوورێ خوە وەردگرین، بەردەوام بین ل سەر کار و خەباتێ. ژبیرنەکرنا میساقا مللی، مەرجێ ئێکێ و هەرە گرنگ یێ ڤێ خەباتێ یە " (Erdoğan, 2017: 9-10).ژ گۆتنێن ئەردۆغانی دیاردبیت کو ئەو د دەردێ ژدەستدانا جیوگرافیایا میساقا مللی دانە و سیاسەتێن وان یێن ل وەلاتێن دی، پەیوەندی ب دەستهەلاتا دیرۆکی یا عوسمانییان و پەیمەنا نەتەوەیا تورک "میساقا مللی" ڤە هەیە. لێ ل شوینا داگیرکرنا راستەوخوە یا کو سیستەم رێ لێ دگریت و دئێخیتە بەر ریسکەکا مەزن، ئاکپارتییێ شێوازێ سەرەدەرییا ل گەل ڤێ جیوگرافیایێ گوهۆرییە. پەنا بۆ ستراتیژیەتا دروستکرنا حەوزێن نفووزێ و داگیرکرنا دی فاکتۆ بریە. ب ڤێ چەندێ ژی ب بەهانەیێن جودا-جودا یێن وەکی شەرێ دژی تیرۆرێ، پاراستنا سنۆران یان مافێ بەرەڤانییا رەوا، شایە تۆرەکا بەرفرەه. ژ بنگەهێن لەشکەری، خالێن هەوالگری (MIT) و رێرەوێن ئابۆری د ناڤا کویراتییا ئاخا باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ و ئیراق و سوورییێ دا دروست بکەت. کو ئەڤە بتنێ مانۆرەکا تاکتیکی یە بۆ خۆگونجاندنا ل گەل فشارێن سیستەمێ جیهانی. ئەڤ تاکتیکە دەرفەتێ ددەتێ کو خوە ژ سزایێن توند یێن ناڤدەولەتی بپارێزیت (AA, 2018).

شاشییە ئەگەر بهێتەباوەرکرن کو ئارمانجا تورکیا ل دروستکرنا حەوزێن نفووزێ ب دویماهی دهێت. ل ڤێرەیە کو لۆژیکێ "ریالیزما هێرشبەر" یێ جۆن میرشایمەری دهێتەپێش. "ئەرێ دشیاندایە دەولەت بشێت د شەرتومەرجێن گونجایی دا کۆنترۆلا تەمام یا هەرێمەکێ بکەت، لێ نەکەت؟" میرشایمەر ل وێ باوەرێ یە کو هێزێن مەزن راناوەستن هەتا کۆنترۆلا راستەوخوە ل سەر ژێدەرێن هێزێ نەکەن و باشترین ئەنجام بۆ وێ ئەوە کو ببیتە هەژموونەکا هەرێمی و بگەهیتە ئەگەرا کۆنترۆلکرنا ئەردی یا هەرێمەکا دی یا نێزیک (Mearsheimer, 2001: 41).

د هزرا ستراتیژی یا ئاکپارتییێ دا، ئەڤ رەوشا حەوزێن نفووزێ بتنێ قووناغەکە بۆ دەمکوشتن و بەرهەڤییێ بۆ قووناغا دی. ئەو ب بێدەنگی ژێرخانەیا لەشکەری، رێک و پر، سیستەمێن وزەیێ و هەتا ناسنامەیا کەلتووری ژی ل ڤان دەڤەران ب تورکیا ڤە گرێددەت. کۆما گشتی یا ڤێ پرۆسەیێ دشیاندایە وەک پرۆسەیا "نەرمکردنا ئاخێ" بهێتەبناڤکرن.

هزرا ستراتیژی یا ئەنقەرەیێ ل هیڤییا دروستبوونا دەرفەتەکێ یە. ئەو چاڤەرێی دەرفەتەکا وەکی تێکچوونا هەڤسەنگییا هێزێیە. ئاکپارتی باوەر دکەت کو سیستەمێ ناڤدەولەتی یێ نها رێگریێ ل

گوهۆڕینا سنۆران دکەت، لێ دبیت ئەڤە هەتا هەتایێ بەردەوام نەبیت. هەر دەرفەتەکا وەکی ئەمریکا ژ رۆژهەلاتا ناڤین ڤەکێشیت، یان شەڕەکێ جیهانی یان سەرانسەری دروست ببیت، یان دەولەتێن ناڤەندی یێن ئیراق و سووریێ ب تەمامی بهەرڤن، ئەو دەم دێ دەمژمێرا سفرێ. ل وی دەمی، ژ بەر کو ئەو ب کردار ل سەر ئەردی هەنە و خوە جهگیر کرییە، دێ پرۆسەیا گوهۆڕینا نفووزێ بۆ داگیرکارییا ڕاستەوخۆ گەلەک ب ساناهی بیت. ژ خوە دەولەت باخچەلی کو گەلەک جاران وەک عەقلێ ئاکپارتی و هەڤپەیمانییا جمهۆری دهێتەهژمارتن، ب ئاشکەرایی بجهنەئینانا میساقا مللی و گرێندانا کەرکووک، مووسل و حەلەبێ ب ئاخا تورکییێ ڤە، بۆ نەگونجیانا شەڕتومەرجان دزڤرینیت و دبێژیت: هەر گاڤەکا شەڕتومەرجێن گونجایی هاتنەپێش، ئێکسەر ئەڤە دێ بنە پارێزگارێن تورکیا (SDE, 2019; Postacı, 2025; Yeni Akit, 2024).

ئانکۆ، ئاکپارتی نوکە ب "لۆژیکێ والتزی" سەرەدەرییێ دکەت و خوە دگونجینیت، لێ ب "لۆژیکێ میرشایمەری" هزر دکەت و پلانا وێ یەکێ ددانیت کا چەوا ل پاشەڕۆژەکا گونجایی، ڤان جیوگرافیایان ب ئێکجاری بئێخیتە دناڤ سنۆرێن خوە دا و نەخشەیێ لۆزانێ رەت بکەت. ئەڤە ستراتیژیەتا "سەبرێ" یە؛ خوارنا پارچەیانە ب نەرمی، هەتا کو دەمێ داعویرانا وان ب ئێکجاری دهێت.

٥- دەرئەنجام

پشتی ڤەکۆلین و شۆپاندنا هویر بۆ گۆتارا سیاسی و پراکتیکی یا سەربازی یا پارتییا داد و گەشەپێدانێ (ئاکپارتی) د ناڤبەرا سالێن ٢٠٠٢-٢٠٢٤ێ دا، دیاردبیت کو ئاکپارتییێ شیایە وەرچەرخانەکا رادیکال د میساقا مللی دا دروست بکەت، ژبەرکو کلتوورێ وێ یێ ستراتیژی ب شێوازەکێ خورت پرە ژ میساقا مللی. ب شێوەیەکێ کو چەمکێ "میساقا مللی" ژ بەلگەنامەیەکا "بەرگریێ" یا سنۆردار بۆ پاراستنا دەولەتا نەتەوەیی، گوهۆڕییە بۆ ئامرازەکێ "هێرشبەری" و فراوانخوازی. ئەڤ وەرچەرخانە ب توندی ژی ب ئایدیۆلۆژیا "نیو-عوسمانیزمێ" ڤە هاتییە گرێدان، کو تێدا ئاکپارتییێ ب تێکهەلکرنا ناسیۆنالیزما تورکی و گۆتارا ئایینی، رەواتییەکا نوی دایە دەستێوەردانێن خوە یێن سەربازی و جەماوەرێ ناڤخوە ژی پێ رازی کرییە کو ئاساییشا ناڤەندی یا تورکیا ل باژێرێن وەک کەرکووک، مووسل و حەلەبێ دەستێ دکەت. ژ لایێ پراکتیکی ڤە، ڤەژاندنا ڤی چەمکی راستەوخوە پانتاییا سیاسی و جیوپۆلیتیکی یا کوردان ل باشوور و رۆژئاڤایێ کوردستانێ کرییە ئارمانج و بزاڤان دکەت قەوارەیێن سیاسی یێن کوردان وەک گەفەک بۆ سەر "سنۆرێن دەروونی" یێن تورکیا نیشان بدەت، کو ئەڤە بوویە سەدەمێ سەرەکی یێ ئۆپەراسیۆنێن بەردەوام و گوهۆڕینا دیمۆگرافییێ ل هندەک دەڤەران. هەروەسا، ئاکپارتییێ میساقا مللی وەک کارتەکا فشارێ د دیپلۆماسیەت و هەڤرکییێن خوە یێن ناڤدەولەتی دا بکارئینایە دا کو پێگەهێ خوە وەک هێزەکا هەرێمی یا بریاردەر بچەسپینیت. د دەرەنجام دا، میساقا مللی د دیدەنگەها ئاکپارتییێ دا ژ بەلگەنامەیەکا مێژووویی یا ئەرشیفکری بوویە پرۆژەیەکێ جیوپۆلیتیکی یێ بەرفرەهخواز کو ئارمانج ژێ دوبارە نەخشەکرنا پێگەیێ تورکیایە وەک میراتگرێ عوسمانییان، ئەڤە ژی ل سەر حسابا سەروەرییا وەلاتێن جیران و مافێن نەتەوەیی یێن گەلێ کورد هاتییە ئەنجامدان.

ئەوا ل دەڤ ئاکپارتییێ وەک "میساقا مللی" دهێتە ناڤکرن، د خوە دا پرۆسەیا "ئایدیولۆژیکرنا جیوگرافیایێ" یە؛ ب وێ رامانێ کو ئاکپارتی سنۆرێن سیاسی یێن ناڤدەولەتی وەکی ئاستەنگ دبینیت و دخوازیت ب رێکا "کۆدێ دینی" و ناسیونالیزما مەزهەبی، شەرعییەتێ بدەتە بەزاندنا

ڤان سنۆران. د ڤێ چوارچۆڤەیی دا، کورد د ناڤ دیدگەها ستراتیژی یا ئەردۆغانی دا، نە وەک نەتەوەیەکا خودان ماف، بەلکو وەک "کارتا جیوپۆلەتیکی" دهێنە دیتن؛ ب شێوەیەکی کو هەڤپشکییا دینی دهێتە بکارئینان بۆ بێدەنگکرن یان حەلاندنا ناسنامەیا نەتەوەیی یا کوردان د ناڤ جیهانبینییا تورک-ئیسلام دا، هەروەسا جیوگرافیایا کوردان، وەک جیوگرافیایەک کو چو هێزێن بهێز و سەروەر لێ نینن، ل گەل هەبوونا بەهانەیا 'تیرۆریزمێ' بکاردئینیت بۆ بجهئینانا خەونا خوە یا سەدسالی.

٦- پێشنیاز

١. **بنیاتنانا دیدەنگەهەکا ستراتیژی:** پێدڤییە ناڤەندێن بریارسازییێ ل هەرێما کوردستانێ، ب نێرینەکا کویرتر و ستراتیژیتر بەرێ خوە بدەنە گۆتارا "میساقا مللی"؛ ئەڤ تێگەهە نەک وەک دروشمەکێ دەمکی یێ هەلبژارتنانێن ناڤخوەیی یێن ئاکپارتییێ، لێ بەلکو وەک ئەجێندایەکا درێژخایەن و پرۆژەیەکێ جیوپۆلیتیکی یێ تورکیا بۆ دوبارە نەخشەکرنا دەڤەرێ ل قەلەم بدەن.

٢. **هەماهەنگییا دیپۆلماسی و فشارێن ئابووری:** پێشنیار دهێتە کرن کو هەرێما کوردستانێ و حکومەتا فیدرال یا ئیراقێ هەماهەنگییەکا خورتتر بۆ پاراستنا سەروەرییا خوە بکەن؛ هەروەسا پێدڤییە کارتێن فشارێ، ب تایبەت فاکتەرێن ئابووری و بازرگانی، ب شێوەیەکێ چالاک بکار بهینن دا کو رێگرییێ ل بەرفرەهبوونا هەژمۆنا سەربازی یا تورکیا بگرن، ژبەرکو ئێدی گەهشتییە قووناغەکێ کو هەستپێنەکرن، مەترسیدارە.

٣. **هوشیارییا نەتەوەیی و رویبەرویبوونا هێزا نەرم:** پێتڤییە میدیا و ناڤەندێن رەوشنبیری یێن کوردی ستراتیژییەتەکا هۆشیارکرنێ دژی مەترسییێن ڤێ گۆتارێ دابرێژن. ب تایبەت کو ئاکپارتی دخوازییت ب رێیا هێزا نەرم و بەرهەمێن درامی یێن دیرۆکی، وێنەیەکێ جوان و رەوا بۆ میساقا مللی د مەژیێ جەماوەرێ دەڤەرێ دا وێنە بکەت، دا کو ئەڤ جەماوەرە ل دەمێ گونجیانا شەرت و مەرجان، بخێرهاتنێ ل داگیرکرنا وێ بکەت.

٤. **گەشەپێدانا ڤەکۆلینێن ئەکادیمی:** پێشنیار بۆ زانکۆ و سەنتەرێن ڤەکۆلینێن ستراتیژی دهێتەکرن کو زێدەتر د هویرکاتییێن "کلتوورێ ستراتیژی یێ نوی یێ تورکیا" دا بچنە خوارێ؛ دا کو کاریگەرییێن وێ ل سەر پاشەرۆژا هەردو پارچەیێن کوردستانێ و نەخشەیێ سیاسی یێ هەرێمێ ب رێیا میتۆدێن زانستی بهێتەزانین.

٥. **دۆکیۆمێنتکرنا یاسایی و نێودەولەتی:** پێدڤییە هەمی ئەو پێشێلکاری و گوهۆڕینێن دیمۆگرافی یێن کو ل ژێر ب بەهانەیێن جودا-جودا بۆ بجهئینانا میساقا مللی دهێنە ئەنجامدان، ب شێوەیەکێ یاسایی بهێنە دیکیۆمێنتکرن و پێشکێشی رێکخراوێن ناڤدەولەتی و نەتەوەیێن یەکگرتی بهێنەکرن، وەک پاراستنا مافێن مرۆڤ و سەروەرییا ناڤدەولەتی.

ژێدەر:

١. ژێدەرێن کوردی:

- بێشکچی، ئیسماعیل. .(٢٠٢٣) کوردستان کۆلۆنییەکی نێودەولەتی. وەرگێڕانی: محەمەد حەمەسالح تۆفیق، سلێمانی: ناوەندی تیشک. .(چاپی ڕەسەن یا تورکی ل ١٩٩١ هاتییەبەلاڤکرن)
- داودئۆغلوو، ئەحمەد. .(٢٠٢٠) قولایی ستراتیژی: پێگەی نێودەولەتی و ڕۆلی تورکیا لە گۆڕەپانی نێودەولەتیدا. وەرگێڕانی: حەیدەر لەشکری، هەولێر: ناوەندی لێکۆڵینەوەی پیرامید.
- محەمەد، هندرێن. .(٢٠٢٠) ئایدۆلۆژیای ئەردۆغان: ڕەهەندەکانی فیکری سیاسی و پراکتیک. سلێمانی: چاپخانەی مۆدێرن.

٢. ژێدەرێن عەرەبی:

- إبراهيم، أزاد. .(٢٠١٤) السياسة التركية تجاه قضية الأكراد في عهد تورغوت أوزال. دار الزمان للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق.
- نور الدين، محمد. .(٢٠٢٠) تركيا في زمن التحولات: من أتاتورك إلى أردوغان. الدار العربية للعلوم ناشرون، بيروت.

٣. ژێدەرێن ئنگلیزی:

- Anadolu Ajansı. .(2018, May 22) *Iraq to raise Kirkuk oil export to Turkey's Ceyhan port*. https://www.aa.com.tr/en/economy/iraq-to-raise-kirkuk-oil-export-to-turkeys-ceyhan-port/1153549
- Mearsheimer, J. J. .(2001) *The tragedy of Great Power politics*. W. W. Norton & Company.
- Özkan, B. (2014). Turkey, Islamic Politics and the Middle East. Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1979) *Theory of international politics*. McGraw-Hill.
- Özkan, B. (2014). Turkey, Islamic Politics and the Middle East. Cambridge University Press.

4. ژێدەرین تورکی:

- Anadolu Ajansı. .(2019, October 21) *İbrahim Kalın: Türkiye'nin güvenliği sınırlarımızın ötesinde başlar*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ibrahim-kalin-turkiyenin-guvenligi-sinirlarimizin-otesinde-baslar/1621215

- Bahçeli, D. .(2017, October 8) *Turkish nationalist links Kirkuk's security to Ankara's, slams referendum*. Rudaw. https://www.rudaw.net/english/middleeast/turkey/08102017
- Bianet. .(2016, September 29) *Erdoğan'dan Lozan ve Musul açıklaması: Misak-ı Milli hedeflerimizi koruyamadık*. https://bianet.org/haber/erdogan-dan-lozan-ve-musul-aciklamasi-179158
- Bloomberg HT. .(2017, October 19) *Erdoğan: Misak-ı Milli'ye yeniden sahip çıkmak zorundayız*. https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2062638-erdogan-misak-i-milliye-yeniden-sahip-cikmak-zorundayiz
- Budak, T. .(2017) Misak-ı Milli'den Mavi Vatan'a Türkiye'nin Jeopolitik Vizyonu. *Yeni Türkiye Dergisi*, .(93) , 91.
- CNN Türk. .(2024, December 8) *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Suriye açıklaması*. https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-suriye-aciklamasi-2178082
- Çandar, C. .(2012) *Mezopotamya ekspresi: Bir tarih yolculuğu*. İletişim Yayınları.
- Erdoğan, R. T. .(2017) Kapanmamış parantezin kilidi: Misak-ı Milli. *Yeni Türkiye Dergisi*, .(93) , 9-10.
- Drakoularakos, S. .(2021) Turkey and Erdoğan's rising "Lausanne Syndrome". *Digest of Middle East Studies, 30*.(1) , 22–33. https://doi.org/10.1111/dome.12224
- Erdoğan, R. T. .(2018, January 26) *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Misak-ı Milli hassasiyetimiz can damarımızdır*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/89045/cumhurbaskani-erdogan-misak-i-milli-hassasiyetimiz-can-damarimizdir
- Haber7. .(2012, September 30) *Erdoğan: Biz Alparslan'ın, Fatih'in torunlarıyız*. https://www.haber7.com/siyaset/haber/930777-erdogan-biz-alparslanin-fatihin-torunlariyiz
- Hast, S. .(2016) *Spheres of influence in international relations*.

Routledge.

- Hürriyet Daily News. .(2016, October 3) *Row over Lausanne Treaty continues to roil Turkish politics*. https://www.hurriyetdailynews.com/row-over-lausanne-treaty-continues-to-roil-turkish-politics-104533
- Kılıçdaroğlu, K. .(2020, July 24) *Lozan Barış Antlaşması'nın 97. yılı mesajı*. Cumhuriyet Halk Partisi. https://www.chp.org.tr/haberler/kemal-kilicdaroglundan-lozan-baris-antlasmasinin-97-yili-mesaji
- Kurdistan24. .(2016, January 7) *Eski Musul Valisi Nuceyfi: Türkiye Haşdi Vatani'yi eğitiyor*. https://www.kurdistan24.net/tr/story/6016-Eski-Musul-Valisi-Nuceyfi:-T%C3%BCrkiye-Ha%C5%9Fdi-Vatani%E2%80%99yi-e%C4%9Fitiyor
- Kurtulmuş, N. .(2016, October 24) *Kurtulmuş: Misak-ı Milli sınırları içinde olan Musul ve Halep ile ilgilenmek borcumuzdur*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/kurtulmus-musul-ve-halep-ile-ilgilenmek-borcumuzdur/671043
- Lewis, B. .(2023) *The emergence of modern Turkey* .(4th ed.) Oxford University Press. .(Original work published 1961)
- Mepa News. .(2016, October 17) *Erdoğan: Musul konusunda hem masada hem arazide olacağız*. https://www.mepanews.com/erdogan-musul-konusunda-hem-masada-hem-arazide-olacagiz-1160h.htm
- Milliyet. .(2023, November 11) *Erdoğan: Türkiye Türkiye'den büyüktür*. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-turkiyeden-buyuktur-7033583
- Osmanbaşoğlu, G. .(2018) Yeni Osmanlıcılık ve Misak-ı Milli. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4.(3) , 165-182.
- Postacı, H. .(2025) *Ankara'nın jeopolitik bekleyişi: Ortadoğu'da güç boşluğu ve Misak-ı Milli*. Stratejik Düşünce Enstitüsü .(SDE)
- Saraçoğlu, C. .(2025) *Türkiye'nin bölgesel stratejileri ve Misak-ı*

Milli vizyonu. [Advance online publication].

- SDE. .(2019) *Misak-ı Milli: Türkiye'nin jeopolitik vizyonu*. Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporları.
- Şehir Medya. .(2023, June 14) *Numan Kurtulmuş: Misak-ı Milli'yi günümüz anlayışıyla yeniden değerlendireceğiz*. https://www.sehirmedya.com
- Turan, H. .(2017) *AKP'nin dış politika vizyonu ve Neo-Osmanlıcılık*. Phoenix Yayınevi.
- Turan, K. .(2022) *Türkiye'de stratejik kültür ve AK Parti: Kimlik, retorik ve dış politika*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- TV100. .(2023, November 10) *Erdoğan: Ufkumuzu 780 bin kilometreye hapsedemeyiz*. https://www.tv100.com/cumhurbaskani-erdogan-ufkumuzu-780-bin-kilometreye-hapsedemeyiz-haber-703312
- Yabancı, B. .(2022) *The AKP's foreign policy: Identity, populism and the Middle East*. Routledge.
- Yeni Akit. .(2024, May 22) *Misak-ı Milli hassasiyeti ve Türkiye'nin bekası*. https://www.yeniakit.com.tr
- Yeni Şafak. .(2020, January 14) *Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na: Türkiye'nin ne işi var diyen ya tarih bilmiyor ya da..* https://www.yenisafak.com/politika/erdogandan-kilicdarogluna-turkiyenin-libyada-ne-isi-var-diyen-ya-tarih-bilmiyor-ya-da-3521832